

Praktické problémy s integrací v České republice¹

Markéta Blažejovská

Brno, 2012

¹ Nezkrácená česká verze - před zařazením do samotné publikace v anglickém jazyce došlo ke krácení a editorským úpravám.

Obsah

Obsah.....	2
1 Úvod.....	3
2 Menšinové skupiny a jejich demografie	3
2.1 Národnostní menšiny	4
2.2 Cizinci	6
3 Sběr a použití etnických dat.....	8
3.1 Možnosti a praxe sběru etnických dat.....	8
3.2 Data chybějící v ČR: Romové a nelegální migranti.....	9
4 Integrace národnostních menšin a cizinců	10
4.1 Úrovně, indikátory a aktéři integrace.....	11
4.2 Romové a další národnostní menšiny	11
4.2.1 Politicko-právní integrace.....	12
4.2.2 Sociálně-ekonomická integrace	13
4.2.3 Kulturní integrace	14
4.2.4 Postoje většinové společnosti	15
4.2.5 Integrovaní politiky státu	15
4.2.5.1 Historie integračních politik.....	15
4.2.5.2 Aktéři integračních politik	17
4.2.5.3 Aktuální integrační politiky	17
4.2.6 Integrovaní aktivity občanské společnosti	20
4.2.7 Integrovaní zájmy komerčního sektoru	21
4.3 Ukrajinci, Vietnamci a další cizinci	22
4.3.1 Politicko-právní integrace.....	22
4.3.2 Sociálně-ekonomická integrace	24
4.3.3 Kulturní integrace	26
4.3.4 Postoje většinové společnosti	27
4.3.5 Integrovaní politiky státu	28
4.3.6 Integrovaní aktivity občanské společnosti	30
4.3.7 Integrovaní zájmy komerčního sektoru	31
4.4 Případové studie	32
4.4.1 Vzdělávání	32
4.4.2 Bezpečnost.....	35
5 Antidiskriminace.....	37
5.1 Přijetí antidiskriminačních směrnic v ČR	38
5.2 Veřejný ochránce práv a prosazování rovného zacházení	39
5.3 Diskriminace cizinců v národním státě	40
5.4 Vztah antidiskriminace a integrace	41
6 Závěr	42
7 Doporučení.....	44
7.1 Obecná doporučení pro obě skupiny.....	44
7.2 Doporučení pro integraci Romů.....	45
7.3 Doporučení pro integraci cizinců	45
8 Zdroje.....	47

1 Úvod

Integrace je v moderním národním státě klíčovým politickým tématem, protože rozhodování o tom, kdo bude vyloučen a kdo naopak přijat, potvrzuje existenci hranic státu i národa. Druzí vždy slouží jako důkaz existence nás samotných, a tak i koncept integrace předpokládá a dokazuje existenci sjednoceného, většinového jádra, které se vymezuje oproti outsiderům, kteří jsou objekty integrace. (Alexander 2006, Favell 2001) Česká republika zná dva typy menšinových skupin, které jsou vnímány jako stojící mimo české většinové jádro – jsou to národnostní menšiny, především Romové, a cizinci, hlavně Ukrajinci a Vietnamci. Tato kapitola popisuje, jakým způsobem se ČR vyrovnává s jejich integrací a s jakými praktickými problémy se setkává na úrovni státního, komerčního i občanského sektoru.

V první kapitole představujeme různé národnostní menšiny a cizinecké skupiny a zabýváme se sběrem a dostupností etnických dat, která by popisovala jejich situaci a mohla by ses stát adekvátním východiskem pro nové politiky. V další kapitole potom využíváme indikátory integrace Entzingera a Biezevelde (2003), abychom popsali, do jaké míry jsou tyto menšinové skupiny v současnosti integrovány na politické, socio-ekonomické a kulturní úrovni. Dále zjišťujeme, kteří aktéři usilují o změnu stávajícího stavu a na základě jakých diskurzů – jakou politiku v oblasti integrace dělá státní sektor, Evropská unie, vláda i kraje a obce, jaké jsou aktivity občanské společnosti a jaké zájmy prosazuje v integraci menšin sektor komerční. Konkrétní ilustrací praktických problémů s integrací pak mají být dvě případové studie z oblasti vzdělávání a bezpečnosti menšinových skupin. Poslední kapitola se věnuje antidiskriminaci a její roli při integraci menšinových skupin.

2 Menšinové skupiny a jejich demografie

Jako většinové jádro českého národního státu jsou chápáni všichni občané, kteří mají českou národnost. Dvě hlavní kategorie menšinových skupin, které mají ze zákona jiná práva a povinnosti, jsou národnostní menšiny, jejichž členové mají české občanství, a cizinci. Označení cizinec se v Česku používá mnohem častěji než přistěhovalec nebo imigrant, může to znamenat snahu symbolicky udržet tyto lidi zcela vně – nepřicházejí do naší skupiny,

nejsou to nově příchozí přistěhovalci, jsou cizí a cizí zůstanou. Dalšími kategoriemi jsou potom žadatelé o azyl, azylanti, cizinci z EU nebo naopak ze třetích zemí (mimo EU). Obě tyto skupiny, národnostní menšiny i cizinci, jsou cílem integračních politik.

2.1 Národnostní menšiny

Národnostní menšiny jsou definovány zákonem č. 273/2001 Sb. jako menšinové skupiny občanů, které se odlišují etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi a jejichž členové projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem rozvoje vlastní svébytnosti a ochrany zájmů svého historicky utvořeného společenství. Kritériem příslušnosti k národnostní menšině je dobrovolné přihlášení, žádná forma vnějšího připsání této identity není ze zákona možná. V ČR je uznáno celkem dvanáct národnostních menšin, jsou to Bulhaři, Chorvaté, Maďaři, Němci, Poláci, Romové, Rusíni, Rusové, Řekové, Slováci, Srbové a Ukrajinci. Jejich členové reprezentují své zájmy v Radě vlády pro národnostní menšiny. Rada rozhoduje společně s vládou o uznání nových menšin. Diskutuje se především o přizvání Bělorusů a Vietnamců (Vláda 2012a), Vietnamci jsou od r. 2007 na jednání rady zvaní jako zvláštní hosté (Rada 2012). Většina Bělorusů a Vietnamců žijících v ČR ale nemá české občanství, mimo jiné protože se nechtějí vzdát toho původního a dvojí občanství je až na výjimky vyloučeno. Žádostem proto zatím nebylo vyhověno a Vietnamci i Bělorusové nadále spadají do kategorie cizinci. Je ale možné, že ke změně dojde po zveřejnění definitivních výsledků Sčítání lidu z r. 2011.

Největší národnostní menšinou v Česku jsou Slováci, což je přirozený důsledek společného státu v letech 1918 – 1992, kdy došlo zejména po válce k rozsáhlé pracovní migraci dělnických profesí do pohraničí a průmyslových oblastí. Díky jazykové a kulturní blízkosti a vzájemným sympatiím jsou příkladem integrované menšiny. (Ezzedine-Lukšíková 2005) Za posledních deset let se zdvojnásobil počet Ukrajinců v ČR, a tak na základě výsledků sčítání v r. 2011 nahradili Poláky na pozici druhé největší národnostní menšiny. Její historické jádro se rozšiřuje o novou imigrační vlnu, podle posledních údajů z r. 2010 byla více než třetina českých občanství udělena cizincům z Ukrajiny. Ukrajinská imigrace má díky geografické i jazykové blízkosti dlouhou tradici, na začátku 20. století přicházeli ekonomičtí migranti, studenti a inteligence a později taky uprchlíci. První ukrajinský spolek vznikl v r. 1902 a v meziválečném období byly v provozu ukrajinské školy, vydávaly se ukrajinské

učebnice i knihy. (Zilynskyj 2002) Dnes Ukrajinci žádné skupinová výjimky, menšinové školy či dvojjazyčné nápisy v ČR nemají, na rozdíl od Poláků, kteří jsou třetí nejpočetnější národnostní menšinou. Asi 80% žije na území Těšínského Slezska, které je na hranicích s Polskem a kde jsou v provozu polské mateřské, základní i střední školy

Cílovou skupinou většiny integračních politik je v ČR romská menšina, ačkoli se k ní přihlásilo v cenzu r. 2011 pouze 13 150 lidí, z nichž více než polovina uvedla národnosti dvě. Skupina těch, kteří jsou za Romy považováni a zažívají sociální vyloučení, je však mnohem větší. Rada (2012) jejich počet odhaduje na 150 – 200 tisíc. Důsledkem této nerovnováhy mezi etnicitou připisovanou a deklarovanou nemůžeme údaje plynoucí ze sčítání lidu považovat za vypovídající o celé romské národnostní menšině a musíme se spoléhat na více či méně reprezentativní sociologické studie. Romové jsou cílovou skupinou integračních politik, protože jejich exkluze z české společnosti již vedla ke vzniku asi tří set ghatt, kde spojení romské etnicity, sociálního znevýhodnění a prostorové segregace vede k fatálnímu sociálně-prostorovému vyloučení. Většinu romských ghatt najdeme v průmyslových a chudých regionech severní Moravy a severních Čech. (Gabal, Víšek 2010)

Historicky jsou Romové v ČR starou národnostní menšinou – žijí zde už od 14. století. Většina dnešních Romů ale přišla v období po druhé světové válce ze Slovenska, skoro všichni čeští Romové totiž zemřeli během holocaustu v Osvětimi. Ze Slovenska přicházejí po válce za prací a po r. 1965 jsou komunistickou vládou násilně přesídlováni tak, aby jejich počet nikde nepřevýšil pět procent. (Nečas, Miklušáková 2002) Po rozdělení Československa migrace pokračuje a má rodinný řetězový charakter, kdy přistěhovalci zvou další rodinné příslušníky, kterým poskytují potřebné zázemí – byt a stravu, méně často potom zprostředkují zaměstnání. (Uherek 2007) Významná část Romů má tedy slovenské občanství.

Údaje o počtu příslušníků dalších národnostních menšin najdete v Tabulce č. 1. Velké skupiny obyvatel se hlásí k národnostem moravské a slezské, nikdy však neprojevíly vůli být považovány za národnostní menšiny, jde o vyjádření regionální identity. Až do druhé světové války byla početná německá menšina v pohraničí, pak ale byla na základě Benešových dekretů odsunuta. V dalším textu o praktických problémech s integrací se budeme věnovat již převážně Romům, pouze výjimečně se budeme zmiňovat o Ukrajincích a Polácích.

Tabulka č. 1: Složení obyvatelstva ČR podle národnosti.

Tabulka č. 2 Počty cizinců v ČR podle země původu.

Národnost	Sčítání lidu 2001	Sčítání lidu 2011
Česká	9 249 777	6 711 624
Moravská	380 474	521 801
Slezská	10 878	12 214
Slovenská	193 190	147 152
Polská	51 968	39 096
Německá	39 106	18 658
Ukrajinská	22 112	53 253
Vietnamská	17 462	29 660
Maďarská	14 672	9 049
Ruská	12 369	18 021
Romská	11 746	5 135
Bulharská	4 363	5 071
Řecká	3 219	Chybí údaj
Srbská	1 801	Chybí údaj
Chorvatská	1 585	Chybí údaj
Rusínská	1 106	Chybí údaj
Ostatní	41 405	Chybí údaj
Neuvedena	172 827	2 742 669

Zdroj: ČSÚ.

Země původu	Počet
Celkem	406 211
Ukrajina	106 040
Slovensko	80 967
Vietnam	55 585
Rusko	27 321
Polsko	19 048
Německo	15 702
Bulharsko	7 387
Moldavsko	6 732
Spojené státy	6 385
Čína	5 040
Spojené království	4 898
Mongolsko	4 882
Rumunsko	4 805
Bělorusko	4 072
Kazachstán	3 727
Rakousko	3 256
Ostatní	50 364

Zdroj: ČSÚ.

2.2 Cizinci

Druhou menštinovou skupinou jsou cizinci, kteří nejsou občany státu, ale přesto žijí na jeho území buď legálně v rámci různých pobytových režimů, nebo nelegálně. Po čtyřiceti letech komunismu, kdy migrace přes hranice byla prakticky znemožněna a docházelo převážně k emigraci do Západní Evropy nebo USA, se ČR stala po r. 1993 poprvé imigrační zemí. Oproti zemím Západní Evropy nemá koloniální minulost ani nezažila vlnu pracovní migrace v 50. letech. Od r. 1993 do r. 2011 se však počet legálně pobývajících cizinců na území ČR zešestinásobil ze 70 na 422 tisíc. 84% z nich je v produktivním věku, dětí je 13% a seniorů pouze 3%. Žen je o něco méně než polovina – 42%. Většina cizinců pracuje, z celkem 406 tisíc registrovaných v r. 2011 bylo 310 tisíc zaměstnáno a 93 tisíc byli živnostníci. Většina cizinců pobývá na severozápadě ČR, s výjimkou druhého největšího města Brna platí, že ze západu republiky směrem na východ cizinců ubývá.

O cizincích v ČR ovšem nelze uvažovat jako o jedné skupině, v charakteristikách i problémech se liší podle země původu. Nejpočetnější jsou Ukrajinci. Zatímco národnostní

menšinu tvoří ti, kteří přišli ještě v předválečném období, nová imigrační vlna je výrazně odlišná a se „starousedlíky“ netvoří jednotnou komunitu. Přicházejí za prací převážně ze Západní Ukrajiny, kde je největší nezaměstnanost. Druhou početnou skupinou jsou Slováci – jejich migrace se týká především studentů, pro které už od r. 1999 platí stejné podmínky jako pro české studenty, a tedy osvobození od školného a taky možnost studovat ve slovenštině. Dále migrují mladí, vzdělaní Slováci za pracovními příležitostmi a lepším výdělkem do větších měst. (Ezzedine-Lukšíková 2005) Třetí nejpočetnější skupinou jsou Vietnamci, kteří byli na základě politických vazeb zváni do komunistického Československa v 50. letech, aby přijeli pracovat do pohraničí, vzdělávat se a přinést know-how zpět do Vietnamu. Největší migrační vlna proběhla v letech 1979 až 1985, kdy na základě bilaterální dohody přišlo až 35 tisíc Vietnamců. (Kocourek 2005) Existující sociální síť vietnamské komunity dělá z ČR ideální cílovou zemi pro pokračující migraci z Vietnamu.

V ČR tedy vzhledem ke zcela odlišné historii nedominuje přistěhovalecký proud z Afriky a Blízkého Východu, ale z Východní Evropy a Východní Asie, bývalých zemí SSSR nebo východního komunistického bloku. V dalším textu o praktických problémech s integrací se zaměříme na Ukrajince a Vietnamce, protože tvoří v současnosti nejpočetnější cizinecké komunity. Za účelem srovnání dat zejména s Dánskem a Rakouskem se ale krátce věnujeme i muslimské menšině. Je vymezená na základě příslušnosti k náboženské komunitě namísto národa. K islámu se hlásí asi dva tisíce lidí, kromě českých konvertitů jsou to opět přistěhovalci spíše z Východu než Jihu: Bosny a Hercegoviny, Albánie, bývalého Sovětského svazu a Afghánistánu. Obvykle přišli jako žadatelé o azyl nebo studenti.

Pro muslimskou komunitu v ČR jsou charakteristické spory mezi českými konvertity a přistěhovalci, kteří se pak štěpí na vzdělanou elitu studentů a hůře postavené azylanty. Zatímco původně byla česká muslimská obec složena z konvertitů, kteří se hlásili k tradici bosenského islámu (Bosna a Hercegovina byla v letech 1908 – 1918 společně s českými zeměmi součástí rakousko-uherského státu), už v r. 1998 byla pouze desetina členů české národnosti. Vedoucí pozice v muslimských společnostech postupně přebrali cizinci – Iráčan, Súdánec a Bosňák. (Děkanovská 2011) Muslimští přistěhovalci, kteří v ČR vystudovali školu a mají povolení k pobytu na základě zaměstnání, se integrují lépe než azylanti, kteří často práci nemají. Nejhůř jsou na tom ženy, které přišly za manželem, zůstávají v domácnosti, neumí česky, a tak nejsou integrovány v žádném směru. (Topinka 2007) Od letoška se na ně

zaměřuje projekt Poradny pro integraci s názvem „Podpora zaměstnanosti a samostatné výdělečné činnosti žen z tradičních muslimských komunit žijících v ČR.“

3 Sběr a použití etnických dat

Charakteristiky národnostních menšin a cizineckých skupin i stupeň jejich integrace můžeme zjistit jen z tzv. etnických dat, která sledují národnost nebo etnicitu jako jednu z proměnných. Jejich sběr se potýká se dvěma hlavními problémy. Prvním je určení etnicity, rasy nebo národnosti, které mají být vždy ponechány na sebe-identifikaci jedince a nemají být připisovány zvenčí. Právo svobodně rozhodovat o své národnosti zaručuje Listina základních práv a svobod. Druhým jsou obavy ze zneužití dat založené na historické zkušenosti s holokaustem Židů a Romů během druhé světové války. Při zavádění antidiskriminačních politik se však rovněž vyjevuje potřeba jejich sběru. Data dávají tomu, kdo jimi disponuje, moc – stejně jako mohou být zneužita k diskriminaci, mohou sloužit také jako prostředek boje proti ní. Je zjevné, že cestou k opuštění etnicity jako praktické kategorie, k rovnému zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu či etnicitu (jak zavádí směrnice EU 2000/43), není její opuštění jako kategorie, jak požadují Loveman (1999), Brubaker (2002, 2004) nebo Jakoubek (2005). Sběr etnických dat je naopak k úspěšnému zavedení antidiskriminačních praktik nezbytný (Bonilla-Silva 1997, 1999, Liga... 2007, Varvařovský 2012), jak vidíme také na konkrétních případech zejména českých Romů.

3.1 Možnosti a praxe sběru etnických dat

Etnická data patří podle českého právního řádu (zákon o ochraně osobních údajů) mezi citlivá data, navíc podléhají mezinárodnímu právu na soukromí (Evropská úmluva na ochranu lidských práv a svobod, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech). V zákoně o ochraně příslušníků národnostních menšin (č. 273/2001 Sb.) se uvádí, že orgány veřejné správy nevedou evidenci jejich příslušníků a že údaje o přihlášení získané při sčítání lidu nesmějí být použity pro jiný účel a po statistickém zpracování musejí být zničeny. Liga lidských práv (2007) ve svém systémovém doporučení vykládá zákonná opatření v ČR tak, že je vždy povoleno sbírat data statistická a anonymizovaná. Na základě zákona, přiměřeně legitimnímu účelu a se souhlasem subjektu je možný i sběr adresných etnických dat, a to zejména pokud je nebudou evidovat úřady veřejné správy. Proto Liga navrhla, aby etnická

data sbíral ombudsman pod kontrolou Úřadu pro ochranu osobních údajů, veřejnému ochránci práv navíc v ČR důvěřuje 77% lidí, patří k nejdůvěryhodnějším institucím (STEM 2012b).

V praxi se dosud data o národnostních menšinách sbírají především jednou za deset let během sčítání lidu, které zajišťuje státem zřizovaný Český statistický úřad (ČSÚ). Etnicita se zjišťuje ve dvou otázkách: povinná je polootevřená otázka na mateřský jazyk s možnostmi český, slovenský, romský, polský, německý, znaková řeč nebo uvedení jiného jazyka. Otevřená otázka „národnost“ je nepovinná a stejně jako u jazyka je možné uvést dvě odpovědi. Zatímco národnost tedy závisí na sebeidentifikaci, mateřský jazyk má být objektivním indikátorem etnicity. Data ze sčítání lidu jsou jedinými veřejně dostupnými etnickými daty a jsou proto využívána v politickém a veřejném diskurzu. Počet těch, kteří se přihlásí k národnosti, například rozhoduje o zakládání výborů pro národnostní menšiny v obcích a krajích a o právu na dvojjazyčné nápisy, názvy obcí a ulic.

Další data, která jsou k dispozici, již jsou statistická, nemají charakter cenzu. Jsou to především sociologické studie různých výzkumných institucí, příkladem je GAC, jejíž studie obvykle využívá Vláda ČR pro přípravu integračních politik pro Romy. Žádná vyčerpávající nebo adresná etnická data o národnostních menšinách se neshromažďují. Jinak je tomu u cizinců – z veřejných databází ČSÚ lze vyčíst údaje o typu pobytu, zaměstnanosti, zdravotním stavu i demografických událostech legálně přebývajících cizinců podle země původu, ta se ovšem s etnicitou nemusí vždy shodovat. Evidenci cizinců dále vede Ministerstvo vnitra (Informační systém evidence obyvatel) a Cizinecká policie.

3.2 Data chybějící v ČR: Romové a nelegální migranti

Jak už jsme zmínili při představování romské menšiny, v cenzu se k ní hlásí podstatně méně obyvatel, než kolik je za její členy běžně považováno. Ačkoli data ze Sčítání lidu jsou vysoce reliabilní, vážné pochybnosti panují o jejich validitě. Většina z těch, kteří zažívají diskriminaci na základě svojí příslušnosti k romské etnicitě, se totiž v cenzu a ani v jiných dotaznících k romství nehlásí, a jejich situace se tak stává neviditelnou a neřešitelnou. Nemáme údaje o jejich zastoupení ve vzdělávacích, zdravotnických ani jiných institucích, nevíme, kolik z nich se účastní voleb, ani kolik z nich je nezaměstnaných. Neziskové organizace v čele s Ligou lidských práv proto od r. 2007 požadovaly rozšíření metod sběru etnických dat i mimo sčítání lidu jako jedinou možnou cestu k boji s diskriminací. Proč se

Romové nehlásí k romské etnicitě, bývá vykládáno různě – kromě obav ze zneužití dat také rodovou spíše než národnostní příslušností (Jakoubek 2005). Ze zkušenosti projektu EDUMIGROM ale jde spíš o obavu z vyplňování formulářů, protože ve focus groups na rozdíl od dotazníků respondenti se svojí romskou etnicitou běžně pracovali.

Po odsouzení ČR za diskriminaci Romů ve vzdělávání v r. 2007 proběhly výzkumy zjišťující etnická data romských dětí, kde ministerstvo i ombudsman využili k určení etnicity externích soudců, učitelů a inspektorů. Odůvodnili to tak, že k diskriminaci vede připsaná, nikoli dobrovolně zvolená etnicita. Přesto byla metodika kritizována především učiteli, kteří odmítali žáky označovat za Romy, rodiči i neziskovými organizacemi. Kritizovali ji z pozic socio-konstruktivistického diskurzu, který vyžaduje opuštění etnicity jako praktické a zároveň i analytické kategorie. Nicméně, data shromážděná v těchto výzkumech vedou nyní Ministerstvo školství ke změnám, které by měly diskriminaci romských žáků zamezit. Otázce vzdělávání romských žáků se věnujeme ve speciální kapitole, zde slouží jen jako doklad toho, že je pro přípravu antidiskriminačních i integračních politik nutný širší sběr etnických dat, který by používal odpovídající indikátory romství.

Ani informace o cizincích nejsou tak úplné, jak by se zdálo. V r. 2001 zachytilo Sčítání lidu méně než dvě třetiny cizinců, a to především protože vycházelo z registru Ministerstva vnitra, který se ale už v předchozích letech ukázal jako méně kompletní než registr Cizinecké policie. Vysoký počet sčítacích listin pro cizince proto pravděpodobně nebyl dodán na správné adresy. (Volynsky 2011) Dalším problémem je nedostatek informací o nelegálních cizincích – známe pouze počty těch, kteří byli zadrženi, Ministerstvo vnitra ale neví, jestli nedopadených přebývá v ČR 40 nebo 400 tisíc. Jakmile cizinci ztratí povolení k pobytu, vypadávají z oficiálních statistik a stávají se neviditelnými, ve skutečnosti však často zůstávají v ČR ve velmi marginalizované pozici, kdy nemají právo na zdravotní péči ani vzdělávání svých dětí. Nedostatek dat nutně vede k neschopnosti regulovat nelegální migraci, počet nelegálních migrantů přitom v důsledku ekonomické krize roste (více než 60 tisíc cizinců ztratilo v letech 2009 a 2010 práci, a tedy i povolení k pobytu, dobrovolných návratů ale využilo jen několik tisíc z nich).

4 Integrace národnostních menšin a cizinců

4.1 Úrovně, indikátory a aktéři integrace

Poté co jsme popsali přítomnost národnostních menšin a přistěhovaleckých skupin v ČR, budeme se zabývat – do té míry, kterou nám (ne)dostupnost etnických dat dovolí – úrovněmi jejich integrace *de iure* a rovněž *de facto*. Ta jde obvykle nad rámec zákonné integrace, ale v některých případech týkajících se především boje proti diskriminaci jí naopak nedostačuje. Integraci je nutné vnímat jako multidimenzionální koncept s mnoha indikátory – nikdo není plně integrovaný do společnosti ve všeobecném smyslu slova, nýbrž v různé míře v různých ohledech. Integraci proto operacionalizujeme na čtyřech úrovních, a to na základě benchmarkingu, který provedli Entzinger a Biezeveld (2003) pro imigranty. Pro národnostní menšiny, jejichž členové jsou občany ČR, jsme přidali indikátor skupinových práv.

Úroveň politicko-právní	Cizinci: <ul style="list-style-type: none">- Naturalizace- Dvojí občanství- Politická participace- Občanská participace	Národnostní menšiny: <ul style="list-style-type: none">- Skupinová práva- Dvojí občanství- Politická participace- Občanská participace
Úroveň socio-ekonomická	<ul style="list-style-type: none">- Zaměstnanost, typická povolání a výše platu- Vzdělání a kvalifikace- Bydlení (rezidenční segregace)	
Úroveň kulturní	<ul style="list-style-type: none">- Postoj k základním normám a hodnotám- Kontakty se zemí původu- Kontakty s většinovou společností (svatby)- Znalost jazyka většinové společnosti- Kriminalita (jako znak toho, že základní pravidla a normy většinové společnosti nejsou přijímány)	
Postoje většinové společnosti	<ul style="list-style-type: none">- Rasismus a nepřátelské postoje- Případy otevřené diskriminace- Strukturální diskriminace institucí- Mediální obraz	

Jednotlivé úrovně integrace jsou často propojeny – kulturní integraci mohou bránit postoje veřejnosti, socio-ekonomická integrace může být zbrzděna strukturální diskriminací institucí. Jakmile popíšeme úrovně integrace národnostních menšin a cizinců, zaměříme se na úsilí jednotlivých aktérů (stakeholderů) o změnu – na integrační politiky. Aktéři reprezentují tři základní složky společnosti: státní (EU, vláda, kraje a obce), komerční (zaměstnavatelé a zaměstnanci) a občanskou (neziskové organizace a spolky, akademici).

4.2 Romové a další národnostní menšiny

4.2.1 Politicko-právní integrace

Příslušníci národnostních menšin jsou politicko-právně integrováni jako občané. Dvojí občanství ale mohou mít jen výjimečně, což mnohé cizince, kteří se nechtějí vzdát původního občanství, dosud drží mimo kategorii národnostních menšin (zejména Vietnamce). Slováci mohou mít zároveň české a slovenské občanství v důsledku tradice společného státu a totéž platí i pro československé Romy. Mnozí Romové ale po rozdělení státu nedokázali provést včas volbu občanství a zůstali dokonce úplně bez státní příslušnosti, kterou se některým dodnes nepodařilo nabýt. (Nečas, Miklušáková 2002, Šiklová 2009) Vládou schválená novela zákona by měla od r. 2014 umožnit občanům získat občanství jiného státu bez ztráty českého. Při žádosti o české občanství ale nadále vyžaduje, aby se žadatel vzdal původního. Dvojí občanství mohou dále mít ti, jejichž manžel nebo manželka má cizí občanství.

De iure jsou tedy příslušníci národnostních menšin jako občané plně integrováni, mají stejná práva a povinnosti jako ti, kteří se hlásí k české, moravské nebo slezské etnicitě. Rovné zacházení bez ohledu na rasu nebo etnický původ je navíc stanoveno antidiskriminačním zákonem a směrnicí Rady 2000/43/ES (viz kap. 4). Příslušníci národnostních menšin mají i skupinová práva, která stanovuje zákon č. 273/2001 Sb.: právo na vzdělávání, rozšiřování a přijímání informací a také úřední styk, volební informace a jednání se soudy v mateřském jazyce. Další skupinová práva jsou závislá na tom, kolik občanů se k dané národnosti přihlásí ve sčítání lidu – kde jejich počet přesáhne v obci 10% a v kraji 5%, mají být zřízeny výbory pro národnostní menšiny a zavádí se právo na dvojjazyčné nápisy, názvy obcí a ulic. V r. 2011 výbor zřídilo 63 obcí (a další 3 zřídily komisi, přestože neměly tuto povinnost) a 3 kraje – Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský. Nejvíc výborů i dotací se váže na přítomnost polské menšiny v Moravskoslezském kraji (Rada 2012), která také využívá práva na dvojjazyčné nápisy a komunikaci. Ukrajinci toto nevyužívají nikde, prvním městem, které vydalo vyhlášky ve vietnamštině, se staly letos Louny. Činnost výborů se významně dotýká romské menšiny, která je vzhledem k výsledkům sčítání lidu „neviditelná“.

Rada vlády pro národnostní menšiny a lokální výbory zajišťují menšinám politickou reprezentaci. Romskou menšinu zastupují Bc. Drahoslava Pawlitová a Štefan Tišer. Jinak je participace národnostních menšin na politickém životě okrajová. Na Těšínsku působí polská strana Coexistentia-Soužití, Romové mají v současnosti rok starou Stranu rovných příležitostí, jejímž předsedou je Tišer. Do parlamentu se romská politická strana dostala jednou, po

revoluci v r. 1990, kdy sedm křesel získala Romská občanská iniciativa. Prosadila uznání romské národnostní menšiny, ale později už úspěch ve volbách neměla a v 90. letech se politická reprezentace Romů začala tříštit. Důležitější než politika identity byly jiné zájmy, a proto romská reprezentace není jednotná. Úspěch mají spíš romští politici na kandidátkách většinových stran, například v 90. letech Ladislav Body za Levý blok nebo Monika Horáková za Unii svobody. Etnická data o volební účasti k dispozici nejsou, ve veřejném diskurzu jsou ale Romové považováni za menšinu s velmi nízkou volební účastí. (Pečínka 2007)

4.2.2 Sociálně-ekonomická integrace

Zatímco příslušníci jiných národnostních menšin mají podobnou životní úroveň jako většinoví Češi, Romové zažívají tzv. sociálně-prostorové vyloučení. Typická je pro ně vyšší porodnost, kterou socialistická vláda regulovala nucenými sterilizacemi romských žen, k nimž nicméně dochází protiprávně dodnes. Od r. 2004 se kvůli sterilizaci bez informovaného souhlasu obrátilo na ombudsmana 80 žen. V r. 2009 se za tuto praxi omluvila vláda, dosud ale nedošlo k jejich odškodnění, které letos doporučila Rada vlády pro lidská práva. Romské děti jsou častěji umístovány do ústavní péče – 30% dětí do tří let v kojeneckých ústavech a odhadem 40% dětí v dětských domovech jsou Romové. Důvodem bývá špatná bytová nebo socio-ekonomická situace, kdy v nevyhovujících podmínkách žijí často celé vícegenerační rodiny, nebo nedostatečná školní docházka. Romské děti často v ústavech zůstávají – ke zlepšení situace a návratu do rodiny dochází jen v malém množství případů a do náhradní rodinné péče se dostávají taky méně často. (Evropské centrum 2011)

Diskriminaci romských dětí ve vzdělávání, za kterou byla ČR v r. 2007 odsouzena Evropským soudem, se věnujeme v kapitole 3.4.1. Důsledkem diskriminace je to, že většina Romů má vzhledem k poptávce na trhu práce nedostatečnou kvalifikaci, pouze základní vzdělání nebo výuční list. (Gabal, Víšek 2010, Vláda 2011b) Podle odhadů Světové banky (2010) je v ČR 39% zaměstnanost Romů v produktivním věku a jejich platy jsou o 58% nižší než u většinové populace. Nezaměstnaní jsou často po mnoho let a opakovaně všichni členové domácnosti, v sociálně-vyloučených lokalitách dosahuje nezaměstnanost 70 – 100 %. Důsledkem je závislost Romů na systému sociálních dávek, rostoucí podíl šedé, nelegální nebo kriminální aktivity a příjmů, zadluženost a lichva. Kruh se uzavírá v prostorové segregaci v holobytech pro neplatiče nájemného, předražených ubytovnách nebo budovách v nevyhovujícím technickém a hygienickém stavu. Špatné bytové podmínky byly naposledy v r.

2010 příčinou vyššího výskytu hepatitidy typu A. Dalším zdravotním problémem je častější užívání návykových látek, alkoholu, kouření i tvrdých drog, ale často také toluenu. (Vláda 2011b) Mezi projevy nepříznivé situace Romů patří migrace do Velké Británie a početné žádosti o azyl, které podali zejména v r. 2009 a 2010 v Kanadě. (Vláda 2011b)

4.2.3 Kulturní integrace

Romové na rozdíl od jiných národnostních menšin nemají svoji zemi původu, národní stát, a tak ani jejich kultura nemá typický národní charakter a její povaha je předmětem sporů. Čím dál tím častěji mluví romským etnolektem češtiny, s každou další generací narozenou v ČR se vytrácí používání romštiny (Vláda 2011b). Mají svoji tradici v uměleckých oborech, jako jsou podle Rady pro národnostní menšiny hudba, tanec, literární tvorba a výtvarné obory, které prezentují v Muzeu romské kultury a romských periodících. Mají hodnoty a normy v mnoha ohledech odlišné od většinové populace.

Zatímco romisté tuto kulturu zkoumají na Ústavu jižní a centrální Asie a považují ji za objektivní a etnicky specifickou, až biologicky danou, antropolog Jakoubek (2005) naopak chápe tzv. vysokou romskou kulturu jako programovou analogii kultury majoritní, která je v rukou romské elity a nemá mnoho společného s vyloučenými lokalitami, kde žije většina Romů. Romský národ je podle Jakoubka (2005) konstruován elitami bez širší členské základny. Romskou kulturu popisuje jako tradiční, pre-moderní společnost, kde klíčovou roli hrají rodové vazby, příbuzenství a koncept rituální nečistoty. Sdílet je možno pouze v rámci rodiny, zcela chybí sféra veřejného, což podle něj vysvětluje, proč o veřejné Romové nedbají. Romskou kulturu chápe jako kulturu chudoby, která je průvodním jevem socio-ekonomického vyloučení a pro niž je charakteristický specifický soubor hodnot a norem: nedůvěra k institucím, rodinná solidarita, životní strategie omezené na přítomnost nebo tolerance k sociálním patologiím. Kriminalitě romských vyloučených lokalit se věnujeme v kap. 3.4.2.

Spor o romské kultuře mezi antropology Jakoubkem a Hirtem, romistou Karlem Holomkem a politologem Pavlem Baršou proběhl v r. 2005 na stránkách celostátního tisku. Jakoubek (2005) doporučuje namísto politické podpory rozvíjení romské kultury boj s vyloučením a předpokládá, že jakmile vyjdou Romové ze své marginalizované pozice, budou se asimilovat do většinové kultury. Romisté a Pavel Barša (2005) jsou naopak zastánci multikulturalismu a jsou přesvědčeni, že paralelně k politické a socio-ekonomické integraci by měla integrační politika rozvíjet zvláštní skupinovou kulturní identitu Romů. Jakoubkovu

představu o asimilaci kritizují za etnocentrismus povyšující český nacionalismus na univerzální lidství, k němuž dojde každý, kdo není sociálně vyloučen.

4.2.4 Postoje většinové společnosti

Integrace je proces přibližování menšinové skupiny většině, a tedy je vždy nutné věnovat pozornost i jejím postojům. Zatímco například Slováci jsou v ČR přijímáni pozitivně, Romové jsou vnímáni hůře než například cizinci. Vypovídají o tom každoroční měření sociální distance agentury STEM (2010, 2012a). V r. 2012 odmítavý vztah vyjádřilo 75% občanů, což znamená růst oproti loňsku o 7%. Třetina deklaruje mírně odmítavý vztah k Romům (31 %), téměř stejný podíl (30 %) se vyjádřil jednoznačně odmítavě a 14 % občanů dokonce pocíťuje k Romům odpor. Pouze 2 % mají k Romům dobrý nebo velmi dobrý vztah, 16 % se vůči nim nevymezuje ani pozitivně ani negativně a 7 % tvrdí, že k Romům nemají vůbec žádný vztah. Většina lidí (85 %) si zároveň myslí, že pozornost věnovaná právům Romů je dostatečná, a na 57% vzrostl podíl těch, kteří si nemyslí, že by etnickým menšinám mělo být umožněno žít podle vlastních tradic a zvyků. (STEM 2012a) Výsledkům průzkumu odpovídá také rostoucí počet útoků na Romy, kterými se zabýváme v kap. 3.4.2.

Dalším indikátorem postojů většinové společnosti je mediální obraz integrované skupiny. Pro Romy se v českých médiích používají zřídka označení cigán a cikán (spíše v kultuře nebo Romy samotnými), 74% textů používá označení Rom, obvykle v kontextu drobné kriminality, policejního diskurzu nebo problémového chování. V posledních letech se v médiích šíří označení „nepřizpůsobiví“ (8% případů), které je hodnotící a vylučuje pozitivní kontext. (Jüptner 2012) Na užívání tohoto pojmu si stěžovali Uhl a Šabatová (2011) Radě pro rozhlasové a televizní vysílání, ta jejich stížnost odmítla. V denících se o Romech referuje popisně ve zpravodajství spíše než v publicistice, krátce a na méně významných stranách. Obvykle jde o témata, která zahrnují negativní skutečnosti, prezentují konflikt a mají jednoznačný výklad. K nejčastěji zmiňovaným problémům patří bydlení a kriminalita, dále nezaměstnanost a vzdělávání. Málo se naopak píše o prostituci, lichvě a závislostech. Také o rasovém násilí na Romech nebo diskriminaci se píše zřídka. (Badáňová 2010)

4.2.5 Integrační politiky státu

4.2.5.1 Historie integračních politik

Historie integračních politik zaměřených na Romy sahá do r. 1958, kdy parlament schválil zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob, kdy trestem za setrvání při kočovném způsobu života bylo odnětí svobody na 6 měsíců až 3 roky. Usnesení č. 502 z r. 1965 potom zavedlo politiku „rozptylu obyvatel cikánského původu“, kdy jejich počet v žádné obci neměl překročit 5%. Bourání osad a násilné stěhování do průmyslových oblastí přivedlo Romy ze slovenského venkova do českých měst. Po jeho zrušení v r. 1970 byla přijata první koncepce společensko-kulturní integrace. Mnohé praxe, s nimiž se potýkají Romové v ČR dnes, mají původ právě v socialismu – nucené sterilizace, odnímání dětí z rodin do ústavní péče, jejich přeřazování do zvláštních škol ad. (Nečas, Miklušáková 2002)

V začátcích demokratického státu se věnuje integraci Romů jen malá pozornost. V r. 1989 prosadila Romská občanská iniciativa uznání romské národnostní menšiny, stávající zákon o právech národnostních menšin ale vzniká až v r. 2001. Po rozpadu Československa v r. 1993 Romové čelí již popsaným problémům s občanstvím, které řeší až levicová vláda po r. 1998. První komplexní zprávou o stavu romské menšiny v ČR je v r. 1997 tzv. Bratinkova zpráva, která popsala většinu zásadních problémů romské integrace i nedostatečný zájem státu. V reakci na ni vznikla mezirezortní komise a funkce romského pedagogického asistenta. První levicová vláda po r. 1998 deklarovala, že je nutné doplnit občanské principy afirmativní akcí, která by vyrovnala situaci Romů s většinovou populací. V r. 2000 pak byla přijata první Koncepce romské integrace.

Po r. 2000 sílí tlak EU a Rady Evropy na splnění evropských standardů ochrany lidských práv a práv národnostních menšin, stává se podmínkou vstupu ČR do EU, k němuž dojde v r. 2004. (Blahoutová 2011) Do evropské a potažmo i české politiky se po r. 2000 dostává z akademického diskurzu agenda sociálního začleňování, a to v rámci tzv. Lisabonské strategie. (Mareš, Rákoczyová, Sirovátka 2006) Politika romské integrace se tak stává součástí širšího diskurzu, který je reflektován také dotačními programy. Nově začal být kladen důraz na socioekonomické vymezení romských komunit, nikoli etnickou definici romské národnostní menšiny. Rozvoj romské identity, kultury a jazyka se stává sekundárním.

Společně s dalšími jedenácti evropskými zeměmi pak ČR v r. 2005 vstoupila do tzv. Dekády romské inkluze, jejímž cílem je řešení chudoby a sociálního vyloučení. V tomto duchu vláda formulovala i Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do r. 2025. (Blahoutová 2011) V letech 2007 – 2010 existoval post ministra pro lidská práva a

národnostní menšiny a první ministryní se stala Džamila Stehlíková. Významným legislativním krokem bylo dlouho očekávané přijetí tzv. antidiskriminačního zákona v r. 2009. (viz kap. 4). Romské dekádě potom ČR předsedala v r. 2010, jako prioritní oblasti si vytyčila inkluzivní vzdělávání; životní situace a práva dětí a žen; implementaci integračních politik na lokální úrovni se zaměřením na samosprávy a média a obraz Romů.

4.2.5.2 Aktéři integračních politik

Aktuálně jsou hlavními platnými vládními dokumenty Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013 (Vláda 2009) a Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za r. 2010. V r. 2011 vynaložila vláda na integraci Romů 86,7 milionů Kč, což je podpora výrazně nižší než v r. 2009 (156 milionů) a v r. 2008 (118 milionů). (Vláda 2011b) Hlavním vládním orgánem je Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, které od r. 2011 předsedá premiér, dále zmocněnkyně vlády pro lidská práva Monika Šimůnková a Rada vlády pro národnostní menšiny. Vládní orgány musí respektovat nařízení, směrnice a rámce EU. Platným mezinárodním dokumentem je Rámec EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do r. 2020 (Rada 2011). Evropská komise se rozhodla každoročně dohlížet na integraci Romů v členských státech ve čtyřech klíčových oblastech, kterými jsou přístup ke vzdělání, zaměstnanost, zdravotní péče a bydlení. Rada Evropy upozornila na marginalizaci Romů v r. 2010 v tzv. Štrasburské deklaraci (Council of Europe 2010). Situaci Romů na mezinárodní úrovni monitoruje Agentura Evropské unie pro základní práva (FRA).

Dalšími významnými aktéry jsou kraje a obce, v mnohých z nich jsou zřízeny specializované výbory a v každém kraji působí krajský koordinátor pro romské záležitosti, který by měl řídit romské poradce v obcích. Náplň jejich práce je ale dosud metodicky nejasná a často komplikovaná výkonem kumulovaných funkcí, málo institucionalizovaná je především pozice romských poradců. (Vláda 2011b). Zástupci Asociace krajů a Svazu měst a obcí jsou členy Rady vlády pro záležitosti romské menšiny. Obce jsou pak podporovány vládní Agenturou pro sociální začleňování, která od r. 2009 funguje v pilotní fázi ve třinácti lokalitách. Obecně je strategie vlády ČR inkluzivní v oblasti socio-ekonomické (hlavním aktérem je Rada pro záležitosti romské menšiny) a multikulturní v oblasti kulturní (o dotacích na podporu svébytnosti romské kultury rozhoduje Rada pro národnostní menšiny).

4.2.5.3 Aktuální integrační politiky

Aktuální integrační politiky zakotvené v Koncepci (Vláda 2011a) jsou postaveny jednak na afirmativní akci, která má napomoci začlenění Romů v socio-ekonomické oblasti, a dále na snaze o bezkonfliktní soužití, k němuž má vést bezpečnost a multikulturní přístup k romské kultuře. Asimilační afirmativní akce nenásleduje kvóty, ale staví na cílené asistenci: individuálních plánech (při nezaměstnanosti), terénních pracovnících (při zlepšování zdravotního stavu, prevenci kriminality) nebo asistentech ve většinových institucích (ve vzdělávání). Bezkonfliktního soužití chce vláda dosáhnout tím, že dá v duchu multikulturalismu prostor politice identity a podpoří rozvoj romské kultury jako odlišné od české. Otázkou však je, zda jde o uchování původní romské kultury a příležitost pro vyjádření existující politiky identity, nebo o jejich umělou konstrukci jako protipólu českého národa. (Jakoubek 2005)

Stát podporuje romistiku, která má upevnit kulturní identitu Romů a „zpřístupnit vzdělání budoucí romské elitě, která bude mít možnost zpětně zvyšovat povědomí příslušníků romské menšiny o jejich kultuře a historii.“ (Vláda 2011b:12). Vláda tak přiznává, že na romistických katedrách nedochází pouze ke zkoumání romské kultury, ale k jejímu aktivnímu vytváření „shora“. Zároveň má podle Koncepce (Vláda 2011a) dojít k posílení povědomí o romské kultuře a respektu k ní ve většinové společnosti, a to zařazením romské historie a kultury do školních osnov, kulturních institucí a veřejnoprávních médií. S tím souvisí i uchování trvalé vzpomínky na holocaust. Vzhledem k tomu, že *de facto* neexistuje silné lobby romské politiky identity, je překvapivé, že ministerstvo kultury vynaložilo na její podporu v r. 2010 stejnou částku jako ministerstvo školství na podporu integrace Romů do škol.

Právě vzdělávání romských dětí má být naopak inkluzivní, Koncepce (2011a) odmítá jejich vyčlenění z klasických tříd. Na vstup do hlavního vzdělávacího proudu je má připravit předškolní vzdělávání a k úspěšnému zakončení vzdělání mají dopomoci lépe vzdělaní pedagogové a jejich asistenti a také školy s celodenním programem. Poradenští pracovníci jsou nabádáni k tomu, aby používali diagnostické nástroje správně, nikoli diskriminačně (viz kap. 3.4.1). Cílená asistence a individuální plány mají řešit i vysokou míru nezaměstnanosti mezi Romy, což vyžaduje vyšší počet specializovaných pracovníků v kontaktu s klienty a podporu celoživotního vzdělávání a rekvalifikace. Dotacemi chce vláda rozvíjet sociální podnikání, kde dosud Romové často nacházejí práci, stejně tak jako lokální pracovní trhy v blízkosti vyloučených lokalit, kde chybí infrastruktura. Úspěšná je politika zaměstnanosti

žen, které tvoří polovinu účastníků programů, podporuje je rozvoj pružných forem práce, částečných úvazků a dostupné péče o děti. Aby vyřešila předlužení, chce vláda budovat finanční gramotnost ve vyloučených lokalitách a síť bezplatného dluhového poradenství.

Sociální práce s romskými obyvateli vyloučených lokalit, která by měla vždy doplnit poskytování sociálních dávek, má podle Koncepce následovat tyto trendy: individuální přístup (vytváření plánů začleňování), ale nově taky komunitní práce, nediskriminující jednání, kulturní citlivost a posun klienta od terénních k ambulantním službám až k úplné samostatnosti. Společným trendem všech integračních politik je posun na regionální úroveň – mají vzniknout střednědobé strategie krajů a obcí. Posledním cílem je nastavení funkčního systému evidence sociálních programů, které umožní sdílení dobrých i špatných praxí, a jejich evaluace za pomoci sady indikátorů. V r. 2010 největší podíl intervencí terénních pracovníků představovala oblast hledání bydlení (28%) a hledání zaměstnání (19%), dále jednání se subjekty poskytujícími úvěry (19%), řešení exekucí (19%) a řešení dluhů spojených s bydlením (15%). (Vláda 2011b)

I v otázkách bydlení je cílem začlenění. Prostorové vyloučení lokalit má být zrušeno díky integrovaným plánům rozvoje města a rodinám má být dostupné sociální bydlení. Tato možnost ale dosud není dostatečně koncepčně a legislativně ošetřena a vládní politika naráží na nespolupráci měst a obcí, které namísto gentrifikace a rovného přístupu k rozdělování obecních bytů rozvinuly systémové vytěsňování „nepřízpůsobivých“ do okrajových lokalit. Od roku 2010 ale funguje program prostupného bydlení s garancí, který vede nájemníky od azylového domu přes tréninkové bydlení až k samostatnému pronájmu. Diskriminaci na trhu s komerčními byty má zabránit kontrola České spotřebitelské komory, ztrátě bydlení romských rodin potom prevence proti zadlužení. Terénní pracovníci mají vylepšit i úroveň zdravotní péče o Romy – od roku 2006 poskytují praktickou podporu a zvyšují informovanost o zdravém životním stylu, dosud však nejsou ve všech potřebných lokalitách. Bariéra mezi pacientem a lékařem se má odstranit zvýšením povědomí zdravotníků o romské kultuře.

Bezpečný a důstojný život má Romům zajistit bezpečnostní politika – prvním z cílů je bojovat proti extremismu, stereotypům a předsudkům na straně většiny, druhým je snížení výskytu kriminality ve vyloučených lokalitách a zvýšení počtu alternativních trestů na úkor odnětí svobody. K tomu má napomoci terénní práce romských mentorů, stejně tak jako ke snížení nabídky drog a poptávky po nich. Terénní pracovníci mají Romy informovat o jejich

právech a povinnostech, a tak zabránit kriminální činnosti těch, kteří jejich situace zneužívají - lichvářů, dealerů a nelegálních zaměstnavatelů. Zlepšit se mají vztahy a důvěra mezi policií a Romy. To vše je zakotveno v policejní strategii (Vláda 2008), která zavádí pozici styčného důstojníka pro menšiny. Vláda považuje za nutný i systematický monitoring kriminality ve vyloučených lokalitách. (viz kap. 3.4.2)

Státní koncepce integrace je tedy poměrně detailně zpracována, v praxi ale čelí několika základním problémům. Síť pracovníků v jednotlivých oblastech se teprve buduje, a tedy chybí například někteří zdravotníci. Hlavním problémem je ale nedostatek know-how – i tam, kde jsou již stanoveny cíle, často chybí metodika k jejich dosažení. Vláda se snaží tento nedostatek řešit sdílením dobrých a špatných praxí, které slouží k inspiraci. Role některých pracovníků jsou ale přesto nejasné, příkladem jsou romští poradci v obcích. Integraci brání taky nedostatečná kvalifikace pracovníků většinových institucí, do kterých mají být Romové zahrnuti (učitelů, lékařů, policistů), a systémová nebo individuální diskriminace (u pronajímatelů bytů nebo zaměstnavatelů). Na konec je tu otázka financování – pokud vláda letos vynaložila na romskou integraci podstatně méně než v minulých letech, jak chce zrealizovat strategii založenou na práci mnoha terénních pracovníků v regionech?

4.2.6 Integroční aktivity občanské společnosti

Od r. 1997, kdy byla publikována tzv. Bratinkova zpráva, je integrace Romů silně podpořena činností téměř pěti stovky občanských sdružení. Vláda (2011b) s nimi počítá jako s významnými aktéry, jejich činnost částečně financuje a monitoruje. Do většinové občanské společnosti Romové začlenění nejsou – nemají velký hlas v médiích ani nejsou zastoupeni ve významných sdruženích – existuje ale segment občanské společnosti, který se zaměřuje na jejich integraci, a dále kulturní segment, který podporuje jejich skupinovou identitu. Sem patří instituce jako Muzeum romské kultury, organizátor festivalu Khamoro (Slovo 21) nebo pochodu Roma Pride (Konexe) nebo vydavatelé romských periodik Romano hangos (Společenství Romů na Moravě), Romano voďi (Romea), Kereka (Demokratická aliance Romů), Nevo Dživipen a provozovatel rádia Rota (Dženo). Posledním je sdružení Romea, které provozuje internetový portál s aktuálními články, a tak v otevřeném online prostoru dohání hlas, který Romům chybí v tištěných médiích. Své sdružení a unii mají potom olašští Romové, což potvrzuje tezi o jejich kmenové, spíše než národnostní identitě (Jakoubek 2005).

Sdružení, která se podílejí na socio-ekonomické integraci Romů, zde nebudeme vyjmenovávat, ale jako příklady dobré praxe uvedeme několik významnějších projektů. IQ ROMA servis vede projekt „Ethnic Friendly zaměstnavatel“, což je certifikace pro ty, kteří zaměstnávají příslušníky etnických menšin, dále projekt „Druhá šance“, kde zprostředkovává jednání mezi zadluženými nájemci a majiteli bytů, projekt „Gendalos“, což je stipendium pro vybrané romské žáky na SŠ a VŠ, a podporuje vzdělávání romských dětí. Službu „Romský mentor“ zajišťuje Sdružení pro probaci a mediaci v justici. Je příkladem cílené asistence – mentoři pomáhají romským odsouzeným, kterým byl uložen alternativní trest nebo opatření v tom, aby podmínky splnili a rozvinuli svoje pracovní a sociální dovednosti. Projekt „Nejsi na to sama“ sdružení Vzájemné soužití působícího v Moravskoslezském kraji pomáhal do r. 2009 obětem protiprávních sterilizací ve vymáhání odškodnění, medializaci a prosazování systémových změn. Další desítky inovativních projektů Vzájemného soužití míří do oblastí bydlení, sociální práce, volnočasových aktivit, boje s lichvou či spolupráce s policií na místní úrovni. Azylový dům pro matky s dětmi a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež vede například sdružení R-mosty. Prevencí kriminality a zadlužení, vzděláváním romských dětí a taky tréninkem romských aktivistů se zabývá jihomoravské sdružení Drom. V sedmi krajích ČR potom působí sdružení Romodrom, které nabízí sociální programy, vězeňské programy a programy pro děti a mládež, je koordinátorem koalice Společně do školy.

Vedle těchto sdružení jsou dvě mainstreamové neziskové organizace, mezi jejichž klienty v ČR patří i Romové, právě protože jsou nejvíce vyloučenou skupinou obyvatel. Je to Člověk v tísni, který se soustředí na terénní sociální práci ve vyloučených lokalitách, vede program proti zadluženosti „Právo patří bystrým“ a dále pomáhá s nalezením bydlení a zaměstnání a provozuje nízkoprahové předškolní kluby, kluby pro rodiče a individuální i skupinové doučování. A nakonec je tu Liga lidských práv, která vede projekt Férová škola, kde prosazuje inkluzivní vzdělávání Romů v hlavním vzdělávacím proudu. Dále se zasazovala o odškodnění sterilizovaných žen (až na výjimky Romek) ze strany soudů v konkrétních případech i ze strany vlády a podporu rodinné namísto ústavní péče o děti (kde je vysoké procento romských dětí), rovný přístup k soudům a nediskriminující jednání policie.

4.2.7 Integrovaní zájmy komerčního sektoru

Ačkoli Světová banka (2010) vyčíslila, že ČR přijde ročně o 9 miliard Kč v důsledku vysoké nezaměstnanosti Romů, sami zaměstnavatelé o ně zájem nemají. Kromě diskriminace

je hlavním důvodem nedostatečná kvalifikace – většina Romů má jen základní vzdělání nebo jsou vyučeni. Cestou k posílení zájmu komerčního sektoru je tedy podpora vzdělávání, kdy nesmí dojít k ukončení vzdělávacího procesu po dosažení základního vzdělání. Většina Romů je jinak odkázána na sekundární pracovní trh, který je charakteristický nízkou prestiží a výdělkem, velkou fluktuací, a tedy nejistotou, a dále na sociální podnikání, veřejnou službu anebo nelegální zaměstnávání. To může být oboustranně výhodné, pokud zaměstnavatelé zneužijí situace romských zaměstnanců, kteří jsou často zadluženi nebo chtějí nadále pobírat sociální dávky. S diskriminací a nezájmem zaměstnavatelů má bojovat projekt občanského sdružení IQ Roma Servis, od něž získalo certifikát „ethnic friendly zaměstnavatel“ v letech 2007 – 2012 celkem 56 zaměstnavatelů – toto číslo samo ovšem poukazuje na opravdu nízkou ochotu českých firem zaměstnávat příslušníky etnických menšin. Letos byla navíc spuštěna kampaň „My pracujeme“ s příběhy romských zaměstnanců a burzou práce.

4.3 Ukrajinci, Vietnamci a další cizinci

4.3.1 Politicko-právní integrace

Povolení k dlouhodobému pobytu je prvním kritériem politicko-právní integrace cizinců, pokud ho nedostanou, jsou vyloučeni do pozice nelegálních migrantů či vyhoštěni. Jeho podmínky upravuje Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, mnoho postupů je ale ponecháno na volném uvážení úřadů, což je problém celé střední Evropy. (MIPEX 2011) Kritérii pro získání povolení k legálnímu pobytu jsou země původu, vzdělání, zaměstnání a rodinné vazby. Největší práva na pobyt mají občané zemí EU, kteří mohou v ČR pobývat neomezeně dlouho, zvýhodnění jsou při udělování povolení k pobytu v rámci programu Zelených karet občané vybraných zemí (Austrálie, Černá Hora, Chorvatsko, Japonsko, Kanada, Korejská republika, Nový Zéland, Bosna a Hercegovina, Makedonie, Srbsko, Ukrajina, USA). Díky své kvalifikaci mohou získat lepší podmínky k pobytu vysokoškoláci a vědečtí pracovníci v programu Modrých karet, přijatém na základě směrnice 2009/50/ES. Nejčastější důvody pro povolení k dlouhodobému pobytu jsou pracovní povolení (11,3 tis. v r. 2009), právo na sloučení rodiny, které zavádí směrnice Rady 2003/86/ES (9,2 tis.), studium (4,1 tis.) a humanitární důvody (2,3 tis.). (MIPEX 2011) Občané některých zemí mají na základě zákonů o mezinárodní ochraně právo na udělení azylu. V r. 2011 pocházeli ti, jimž byl udělen azyl, nejčastěji z Barmy, Ruska, Uzbekistánu, Běloruska a Afghánistánu, nejvíce

žádostí ale přichází od občanů Ukrajiny. Žadatelé o azyl procházejí procedurou uzavření v přijímacím středisku, může jim být udělena doplňková ochrana nebo azyl – v tom případě dostávají práva v plné šíři trvalého pobytu.

Trvalý pobyt lze získat po pěti letech pobytu na území. Kdo má rodinného příslušníka v EU, získá ho už po dvou letech. Podmínkou je od r. 2009 absolvování testu z českého jazyka na úrovni A1. Do budoucna Ministerstvo vnitra plánuje posun na úroveň A2 a test ze socio-kulturní integrace – tyto změny již jsou zakotveny v aktualizované Koncepci (2011). Podíváme-li se na pobytový režim nejpočetnějších skupin, nadpoloviční většina Vietnamců má trvalý pobyt, což je mezi migranty největší podíl v této kategorii. Většina Ukrajinců pobývá v ČR legálně na základě svého zaměstnaneckého poměru, asi poloviční počet má živnostenský list. Údaje o počtu nelegálních migrantů chybějí, ale předpokládá se, že i mezi nimi jsou nejpočetnější Ukrajinci. Většinově jsou zastoupeni mezi těmi, kteří jsou dopadeni při porušování pobytového režimu. (Hofírek, Nekorjak 2010)

Dalším kritériem politicko-právní integrace jsou podmínky naturalizace a možnost dvojího občanství. Občanství je v ČR, etnicky definovaném národním státě, přidělováno na základě *jus sanguinis*, a tedy podle občanství rodičů. Děti i vnoučata cizinců jsou při narození považovány za cizince, v ČR tak patří mezi nejprísnejší evropské země. Nárok na občanství získávají cizinci po deseti letech pobytu (pět let dlouhodobého a pět let trvalého) a mnoho z nich se musí vzdát toho předchozího. (MIPEX 2011) Žadatelé musí prokázat beztrestnost a znalost českého jazyka. Od r. 2004 počet přidělených občanství klesá, v r. 2010 to bylo 1 495. Ukrajinci tvoří nejpočetnější skupinu mezi těmi, kteří uspějí s žádostí o české občanství (26%), druzí jsou Slováci (16%). Naopak Vietnamci málokdy o občanství žádají, stejně jako Rusové a Poláci tvoří jen 5% těch, kteří občanství získají. (ČSÚ 2010) Vládou schválená novela zákona o občanství by měla od r. 2014 zkrátit lhůtu pro občany EU, budou moci žádat po třech letech trvalého pobytu. Dále umožňuje dvojí občanství Čechům, neusnadňuje ale nabytí českého občanství cizincům – do podmínek přibyl majetkové přiznání, nepobírání sociálních dávek, znalost ústavy nebo povinnost dětí ze smíšených rodin předkládat DNA testy otcovství. Zdvojnásobila se lhůta k rozhodnutí a byla omezena možnost soudního přezkumu. Nový zákon ale zlepšuje postavení některých přistěhovalců druhé generace, přiznává jim právní nárok na občanství. (Čižinský 2012)

ČR je kritizována za nízkou úroveň politické participace cizinců, kterou MIPEX zavádí jako významnou normu integrace. Základní politická práva mají všichni cizinci – svobodu projevu, právo na informace, petiční a shromažďovací právo. Cizinci z Evropské unie s trvalým pobytem v ČR se mohou účastnit komunálních voleb a voleb do Evropského parlamentu, ale nemají možnost být voleni nebo se stát členy politických stran. Cizinci ze třetích zemí potom nemají vůbec možnost volit, dokud nezískají občanství.

4.3.2 Sociálně-ekonomická integrace

Sociálně-ekonomická situace cizinců záleží především na jejich pobytovém režimu – pokud pobývají v ČR dlouho a legálně, mají podobné šance jako občané, pokud je ale jejich pobyt nelegální nebo hrozí vyhoštění, nemají prakticky žádná práva kromě lidských práv a jejich zranitelná situace je často zneužívána mafii. Hlavními místy usídlení Ukrajinců jsou Praha, Karlovy Vary, Děčín, Brno, Přerov a Ostrava, Vietnamci žijí především v pohraničních oblastech severozápadních a jižních Čech, na jižní Moravě, v Moravskoslezském kraji, Rusové žijí v Praze a okolí a v Karlovarském kraji. Z hlediska práva mají cizinci možnost si nejen pronajmout, ale od r. 2011 také koupit nemovitost podle vlastního výběru. *De facto* ale velká část z nich bydlí na ubytovnách s předraženým nájmem, protože je čeští majitelé bytů ubytovat odmítají. Zdravotní stav cizinců je ohrožen především nechotou komerčních pojišťoven pojišťovat cizince (a některých lékařů je léčit), na veřejné pojištění mají přitom nárok jen ti, kteří mají trvalý pobyt nebo jsou zaměstnáni u domácí organizace. (Vláda 2011a)

Ukrajinci a Rusové nezakládají v Česku rodiny tak často jako Vietnamci, kteří naopak žijí u nás dlouhodobě a mezi všemi cizineckými skupinami se právě jim tady nejčastěji rodí děti, a tak v ČR žije už druhá generace, pro kterou se ve veřejném diskurzu vžilo označení „banánové děti“: zvenku žluté a vevnitř bílé, na pohled Vietnamci, vychováním, vzděláním i kulturou Češi. Ačkoli platí právo na sloučení rodiny, někteří cizinci mohou od své rodiny zůstat odloučení až pět let. Jakmile získají nárok podat si žádost, rodina obdrží roční obnovitelné povolení a rovnoprávný přístup ke vzdělání a zaměstnání. O svůj statut ovšem může z mnoha důvodů přijít, například pokud ručitel rodiny přijde o zaměstnání. (MIPEX 2011) Ve školním r. 2010/2011 studovalo na českých mateřských, základních a středních školách celkem 27 362 cizinců, z toho nejvíc bylo Vietnamců (6 513), srovnatelný počet Ukrajinců (6 397), o něco méně Slováků (5 365) a Rusů (2 316), zbylé cizinecké skupiny nedosáhly ani tisíce žáků. (ČSÚ 2011)

Zaměstnanost občanů třetích zemí dosáhla v r. 2009 podle MIPEXu (2011) 66,9%, nezaměstnanost byla 6,8%. Přístup cizinců na český trh práce je hodnocen jako uspokojivý – mají přístup do všech sektorů a možnost začít podnikat. Jejich pracovní práva nejsou nijak zvlášť nevýhodná. (MIPEX 2011) V průběhu ekonomické krize došlo k jejich zpřísnění - v r. 2011 stát omezil možnost podnikání cizinců, živnostníkem se zaměstnanec mohl stát až po dvou letech práce v ČR. Letos potom stát zakázal agenturní zaměstnávání cizinců a doporučil zaměstnávat jen cizince se středoškolským vzděláním. Pracovní podmínky cizinců si ukážeme na dvou nejpočetnějších skupinách, Ukrajincích a Vietnamcích.

Podle Nekorjaka (2006) je asi polovina všech ukrajinských cizinců v ČR zapojena do tzv. klientského systému, který je ovládán ukrajinským organizovaným zločinem a tolerován českým státem. Klient je zprostředkovatel mezi mafií a řadovými pracovníky. Řadoví migranti se obracejí na klienty, aby jim poskytli svůj kulturní a sociální kapitál – především znalost češtiny a zákonů, zaměstnavatelů a úředníků – a vyřídili jim potřebná povolení a pracovní místo. Práce, kterou klient zařídí, může být jak legální, tak nelegální. Ačkoli klient často dostává mzdu pracovníků a má jejich doklady, je s nimi pouze v neformálním vztahu založeném na vzájemné závislosti, kdy klient může hrozit pracovníkům nejen ztrátou práce, ale také udáním na policii a vyhoštěním. Mafie, která má dlouholetou tradici v Sovětském svazu, se ke vztahu klient-pracovník připojila dodatečně, dle Nekorjaka (2006) důsledkem toho, že stát nechal prostředí ukrajinských migrantů sobě napospas jako de-etatizovaný prostor. Klientům mafie poskytuje půjčky, reguluje konkurenci a je ve spojení s úředníky. Především pak zajišťuje placenou ochranu (tzv. racket) – vynucenou službu typickou pro italskou a později i sovětskou mafii. (Nekorjak 2006)

Většina Vietnamců jsou živnostníci, čímž se liší od jiných migrantů, ukrajinských živnostníků je oproti zaměstnancům polovina, slovenských jen desetina. Společně se zaměstnáváním rodinných příslušníků a prodejem levného zboží je právě vysoký podíl živnostníků pro fungování vietnamské imigrantské ekonomiky typický (Hofírek, Nekorjak 2010). Nejlepší pozici v ní mají vlastníci větších firem, jejichž historie sahá do 90. let, dále je tu střední vrstva drobnějších podnikatelů, kteří si vzájemně pomáhají na základě rodinných vazeb. Povolení agenturního zaměstnávání v r. 2004 pak vedlo ke vzniku nejhůř postavené skupiny – rodinné vazby u agenturních zaměstnanců nahradil klientský systém. Po zákazu agentur v r. 2011 ale mnozí v ČR zůstali na ještě horší pozici, jako nelegální migranti.

Specifickým oborem vietnamské etnické ekonomiky se už v 90. letech stalo levné oblečení z Číny a Vietnamu, které odpovídalo poptávce postkomunistického trhu. Vietnamská ekonomika je proto napojená na čínské produkční a distribuční sítě. Po r. 2000 ale přestal tento obor stačit k zaměstnání rostoucího počtu vietnamských přistěhovalců a navíc se objevila konkurence obchodních řetězců. Vietnamská ekonomika se diverzifikovala – vlastní komunitě nabízejí překladatelské služby, půjčování peněz a prodej kulturně specifických potravin, většina podnikatelských aktivit ale cílí na většinovou společnost, kromě oděvů nově i asijská bistra, výroba nudlů a tofu a provozování obchodů s potravinami. Po r. 2007 poprvé roste počet Vietnamců v zaměstnaneckých pozicích. (Hofirek, Nekorjak 2010)

4.3.3 Kulturní integrace

Zatímco socio-ekonomická integrace cizinců aspoň na úrovni zaměstnání, bydlení a minimálního příjmu se požaduje při udělování povolení k dlouhodobému pobytu, určitá míra kulturní integrace je nezbytná pro získání trvalého pobytu – žadatel musí zvládnout test u českého jazyka na úrovni A1, do budoucna to má být test z úrovně A2 a ze socio-kulturní integrace (Koncepce 2011). Dosud je tedy zákonná povinnost kulturní integrace cizinců pobývajících v ČR poměrně nízká, ve srovnání například s Nizozemskem, kde musí žadatelé o dlouhodobý pobyt projít testem jazyka a socio-kulturní integrace ještě v zemi původu. Vzhledem k tomu, že nemají povinnost se jazyk naučit, můžeme předpokládat, že zejména v prvních letech je jejich znalost češtiny velmi nízká, což jim ztěžuje orientaci ve společnosti, a vede tak nepřímo k rozvoji klientského systému popsaného výše. Lidé ze zemí bývalého Sovětského svazu se často spoléhají na podobnost ruštiny s češtinou, která ale není dostatečná jako v případě slovenštiny a nestačí k nalezení zaměstnání ani běžné komunikaci. Orientace první generace cizinců ve společnosti se hodnotí jako velmi špatná. Cizinci přicházejí často na základě dezinformací a s nereálnými očekáváními, cizinecký zákon a další normy jsou zase špatně srozumitelné. (Tollarová 2006, Vláda 2011a)

Za indikátory kulturní integrace jsou považovány kontakty s většinovou společností a se zemí původu, ačkoli je třeba chápat, že loajalita nemusí být vždy exkluzivní. Jedním z měřítek kontaktu se zemí původu a prožívané přináležitosti může být posílání remitencí, včetně například stavby domu v zemi původu – nejčastěji je posílají Ukrajinci, zatímco nejméně často cizinci ze zemí bývalé Jugoslávie. Nejvíce remitencí posílají cizinci, kteří jsou v ČR 4 – 5 let a už si vybuodovali dostatečný sociální a ekonomický kapitál, zároveň ale ještě neztratili

kontakty se zemí původu, které se potom v dalších letech oslabují. (Leontiyeva, Tollarová 2011) Obecnější výzkumy na téma kontaktu cizinců se zemí původu chybí, stejně tak výzkumy týkající se jejich znalosti češtiny. Jako měřítko kontaktu cizinců s většinovou společností bývají chápány svatby mezi cizinci a občany ČR – těch se v r. 2010 odehrálo 2403, kdy ženich byl cizincem, a 1707, kdy nevěsta byla cizinkou. Nejpočetnější zastoupenou skupinou jsou ale Slováci, což potvrzuje jejich vysoký stupeň integrace, poměrně početně jsou zastoupeni i Ukrajinci a Slovinci, naopak Vietnamci velmi málo. (ČSÚ 2012)

4.3.4 Postoje většinové společnosti

Postoje k cizincům jsou v ČR podle agentury STEM vstřícnější než k Romům. Vůbec nejlépe jsou vnímáni Slovinci a Němci, s nimiž má většina obyvatel pozitivní zkušenost. V míře sociální distance jsou Ukrajinci vnímáni o něco lépe než Vietnamci, ačkoli s těmi mají lidé častější osobní zkušenost. Polovina obyvatel by obě skupiny přijala jako plnoprávné občany ČR. Naopak výrazně horší postoje zaujímají občané ČR k muslimům – stejně jako Romy by je 70% obyvatel raději vyloučilo z občanství nebo i z krátkodobého pobytu v ČR. Zatímco u Romů deklarují respondenti častou osobní zkušenost, s muslimy nemají zkušenost takřka žádnou a spoléhají na informace z médií. (STEM 2010) Většina občanů ČR si myslí, že by cizinci měli co nejvíce přizpůsobit své zvyklosti většinové společnosti. Aby člověk nebyl vnímán jako cizí, měl by podle 95% dotázaných zvládnout češtinu a podle 83% také pracovat, znalost české kultury je důležitá už u pouze 59% dotázaných. (Centrum pro výzkum 2012)

Poslední podrobnější zkoumání mediálního obrazu je z roku 2009, kdy o cizincích psaly především regionální deníky, nejméně naopak týdeníky. Hlavním tématem byla kriminalita, a to v 57% případů, kdy se psalo převážně o nelegálně pobývajících cizincích a o cizincích jako pachatelích trestné činnosti. Dále se psalo o programu dobrovolných návratů a jiných cizineckých politikách a také cizincích na trhu práce, o jejich životě a příbězích naopak velmi málo. Ve většině případů byla zdrojem informací policie, jen výjimečně přímo zástupci cizinců (pouze v několika případech u vietnamské komunity). Výjimkou není přehnaná kriminalizace – například zpráva o tom, že 72 migrantů bylo zadrženo bez platných dokladů, kdy ale pouze 11 z nich pobývalo na území ČR nelegálně a zbytek pouze neměl doklady u sebe v době zadržení. Běžná je v médiích zmatená terminologie, která zaměňuje cizince první a druhé generace, žadatele o azyl a uprchlíky. (Člověk v tísni 2009)

4.3.5 Integrační politiky státu

Jako mladá imigrační země a navíc člen EU ČR ve svých politikách dlouho reagovala spíše na trendy v Západní Evropě, než na data o situaci v ČR. Monitorování a vyhodnocování postavení a situace cizinců se cíleně věnuje až v poslední době. (Vláda 2011a) Většina integračních programů je určena cizincům ze třetích zemí, jen některé mohou využít občané EU. Zvláštní integrační program mají azylanti, jejich integrace je zakotvena v zákonu č. 325/1999 Sb. o azylu. Stanovuje právo na nabídku bydlení z prostředků státu od krajských úřadů a na bezplatný 400 hodinový jazykový kurz češtiny. Při pobytu v azylových střediscích v Jaroměři, Ústí nad Labem, České Lípě a Brně azylanti získávají pomoc s hledáním bydlení (příspěvky na nájem) i zaměstnání (rekvalifikační kurzy).

Baršovi (2005a) píší o několika etapách cizineckých politik ČR. Přístup „laissez-faire“ bez větších regulací charakterizuje období po r. 1990, kdy se vrací velké skupiny dřívějších emigrantů a krajanů. Po žádosti o vstup do EU v r. 1996 už byla ČR ve vleku evropských standardů a politik, a nebyl tedy čas vyvíjet vlastní politiku. V r. 1999 vznikl první strategický dokument Zásady integrace cizinců (Vláda 1999), kde je citelný multikulturní diskurz, který v té době ovládá západní Evropu. Mluví se o imigračních komunitách, vytváření multikulturní společnosti a udržení vlastní kulturní a náboženské identity přistěhovalců. Po r. 2001 se politiky na Západě a tedy i u nás mění v důsledku událostí z 11. září. Bezpečnost se stává důležitější než uznání odlišnosti, a proto se multikulturní diskurz opouští ve prospěch individuální integrace, kdy každý má přijmout politickou kulturu přijímající společnosti. Koncepce integrace cizinců z r. 2000 byla aktualizována v letech 2006 a 2011, kdy vznikla aktuálně platná koncepce.

Stávající politika integrace cizinců se tedy zásadně liší od politiky integrace národnostních menšin a především Romů, která je asimilační v socio-ekonomické oblasti a multikulturní v kultuře. Integrace cizinců je založena na individuální zodpovědnosti – kdo se dostatečně neintegruje socio-ekonomicky, nebude mít povolení k pobytu (v případě ztráty zaměstnání nebo bydlení) nebo bude muset sám platit své náklady (v případě zdravotního pojištění). Tato státní strategie „přežijí jen ti nejsilnější“ vede cizince často do závislosti na klientském systému, protože ne vždy mají jednoduchý přístup k pomáhajícím neziskovým organizacím. Pouze cizinci, kteří se socio-ekonomicky integrují do společnosti, se potom stávají cílem kulturních integračních politik, kde nemá žádnou podporu politika identity ani

multikulturalismus, naopak jejich cílem je seznámit cizince s českým jazykem a kulturou a zajistit jim orientaci - v právech a povinnostech, v českém jazyce i v tom, kde najdou pomoc.

Cizinci mají být orientovanými hosty, mají znát aktuální podmínky legálního pobytu v ČR a být připraveni pružně reagovat na jejich změnu. V podstatě tedy stát ve svých politikách počítá s tím, že budou fungovat jako gastarbeiteři, kteří v době prosperity přicházejí a v krizi odcházejí, nezůstanou na našem území jako Romové a jiné národnostní menšiny. I cizinci ale často zůstávají, dokonce i přes ztrátu legálního zaměstnání nebo povolení k pobytu. Záhy po začátku ekonomické krize, kdy mnoho cizinců přišlo o práci, se programu dobrovolných návratů zúčastnilo jen několik tisíc lidí, důsledkem zpřísnění pracovních podmínek cizinců mnozí z nich spíš upadli do ilegality. Někteří důsledkem špatné orientace v českém právním prostředí a neznalosti jazyka, mnozí ale mají i jiné důvody k setrvání v ČR, než jsou příležitosti legální práce. I zkušenosti ze Západní Evropy ukazují na to, že cizinci, kteří jednou přišli, se málokdy vrátí zpátky. Proto se jako rozvážnější jeví poučit se z nedobře fungujících modelů západních partnerů a zvát i v době ekonomické prosperity pouze ty, které stát bude schopen integrovat, až budou chtít zůstat, a neumožňovat vstup těm, které integrovat nebude možné. Těm, kteří už na našem území jsou, by naopak vnitrostátní politiky měly umožnit zůstat v legální pozici, protože jen tehdy o nich má stát přehled, a tedy i vliv.

V r. 2011 byla na integraci cizinců určena vládou ČR částka 10 mil. Kč, přibližně stejná částka na tento rok připadla z Evropského fondu pro integraci státních příslušníků třetích zemí. (Vláda 2012b) Právě finance z Evropského fondu umožnily od r. 2009 výraznější strukturální změny v integraci cizinců. (Vláda 2011a) V porovnání s 86,7 mil. Kč vynaloženými na integraci Romů je to poměrně malá částka vzhledem k tomu, že cizinců je podle odhadů asi dvojnásobný počet. Na integraci cizinců mají podle koncepce (Vláda 2011a) spolupracovat ministerstva vnitra, práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy, financí, průmyslu a obchodu, pro místní rozvoj, zdravotnictví a kultury, zjevnou komplikací je ale nedostatečné odhodlání a motivace ministerstev na integraci aktivně spolupracovat.

Orientaci cizinců v socio-kulturním a právním prostředí ČR má vylepšit portál www.cizinci.cz a informační příručky v šesti jazykových verzích. O kurzy socio-kulturní orientace, které zatím nejsou povinné ze zákona, mají cizinci malý zájem. Koncepce nově počítá se zajištěním informovanosti cizinců už ve fázi před příjezdem v zemi původu. Jak znalost češtiny, tak socio-ekonomická orientace se mají do budoucna stát podmínkou

některých povolení k pobytu. (Vláda 2011a) Ne všechny cíle stanovené v koncepci se ale promítly do novely zákona o pobytu cizinců, jak kritizují některé neziskové organizace. Ačkoli například koncepce přesně popisuje problémy se zdravotním stavem cizinců, novela zákona klade na komerční pojištění ještě větší důraz. (Bobysudová 2011)

Po r. 2009 se mění úroveň integrace – klade se důraz na regionální aktivity obcí a krajů, které mají mít k cizincům lepší přístup než národní instituce. V deseti krajích působí centra pro integraci cizinců, většinu z nich provozuje Správa uprchlických zařízení (v Plzeňském, Pardubickém, Moravskoslezském, Zlínském, Jihočeském, Libereckém, Karlovarském a Olomouckém kraji), pouze v Jihomoravském kraji je provozovatelem krajský úřad a v Ústeckém kraji občanské sdružení Poradna pro integraci. Centra zajišťují poradenství pro cizince, kurzy a další preventivní činnost, monitoring situace a podporu rozvoje občanské společnosti. V každém kraji je také krajský koordinátor integrace cizinců, ti však mají na starosti i jiné agendy. Obce a městské části mají možnost využít programu emergentních projektů, které mají řešit krizový vývoj ve vztazích mezi cizinci a obyvateli, nemají ale nástroje pro dlouhodobou integraci. V r. 2011 se realizovaly emergentní projekty v Havlíčkově Brodě a v městských částech Praha 12, 13 a 14, ve všech případech šlo především o integraci dětí cizinců a jejich rodin.

4.3.6 Integroční aktivity občanské společnosti

Vedle koncepcí a strategií ponechává stát většinu aktivity v oblasti integrace cizinců na neziskovém sektoru, sám zajišťuje jen integraci azylantů. Pouze kvůli nedostatku neziskovek vyhrála i správu nad krajskými centry pro integraci vládní Správa uprchlických zařízení a Jihomoravský kraj. Devadesát procent těchto organizací totiž sídlí v Praze a několik v Brně, v jiných regionech je jich jen málo, většinou odnože arcidiecézní charity, Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE) nebo Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU). Na základě koncepce (Vláda 2011b) ale stát podporuje vznik, činnost a rozvoj neziskových organizací, a to také finančně. Společně s Evropskými fondy a Open Society Fund jsou ministerstva ČR hlavními zdroji financování těchto NNO. Stát a neziskový sektor spolupracují například ve Výboru pro práva cizinců, jehož členové pocházejí z poloviny z ministerstev a z druhé poloviny jsou to zástupci občanské společnosti. Většina nevládních organizací se ale zaměřuje na základní aktivity, jako je právě obhajoba lidských práv cizinců, a nezapojuje se tolik do diskuzí o kulturní nebo jiné integraci cizinců. (Barša, Baršová 2005)

Neziskové organizace pracující s cizinci pokrývají několik oblastí integračních aktivit. Speciálními cílovými skupinami jsou vykořisťované a obchodované osoby, na něž cílí organizace La Strada, která provozuje SOS linku, má pracovníky v terénu a také prosazuje změny zákonů. Dále jsou to žadatelé o azyl, o něž se stará Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU). Nejčastějšími aktivitami neziskových organizací jsou poradenství, výuka češtiny a tlumočení a mnohdy taky doučování dětí cizinců. Dále jsou to potom kampaně pro zvýšení informovanosti veřejnosti i cizinců. Příkladem je v současnosti kampaň Sdružení pro integraci a migraci „Domácí pracovnice“, kampaň za zdravotní pojištění migrantů a migrantek nebo projekt „Rodina od vedle“ sdružení Slovo 21, kdy se cizinci a občané ČR pozvou vzájemně na nedělní oběd. S novináři a obrazem cizinců v médiích pracuje Člověk v tísni. Poradenství je z velké části v Praze a v Brně, v šesti regionech je provozuje arcidiecézní charita. Výjimkou je v českém neziskovém sektoru organizace Evropská kontaktní skupina, která v několika svých projektech pomáhá cizincům najít práci nebo začít podnikat, projekt sociálního podnikání pro cizince Ethnocatering pak vede sdružení InBaze Berkat.

Ačkoli je deklarována vzájemná podpora, neziskové organizace a stát se často neshodnou v tom, jak by integrace cizinců měla vypadat, a to především protože strategie integrace často nejsou reflektovány v zákonech, které určují postavení cizinců v Česku. Neziskový sektor je zdrojem kritických hlasů, často následuje mnohem více multikulturní a taky sociálnější diskurz než český stát. Za účelem spoluúčasti na tvorbě migrační politiky a výměny informací mezi NNO a veřejnou správou se jedenáct organizací sdružilo v Konsorciu nevládních organizací pracujících s migranty v ČR, jehož činnost nezávisle na státu podporuje Open Society Fund. Konsorcium vydává pravidelný bulletin a komentuje vládní politiku vůči cizincům – vystupuje například pro zahrnutí cizinců do systému veřejného pojištění, pro volební právo pro cizince, proti zpřísnění podmínek k udělení občanství, proti zpřísnění podmínek udělování pracovních povolení nebo proti nepřijetí Úmluvy o důstojné práci pro domácí pracovnice. Stát si zase naopak v poslední zprávě (Vláda 2012b) stěžuje na to, že neziskovky vyhledávají klienty málo aktivně – informují o své nabídce prostřednictvím letáků a internetu nebo navazují kontakty prostřednictvím dosavadních klientů. Vláda chce neziskové organizace motivovat ke street worku s cizinci.

4.3.7 Integrační zájmy komerčního sektoru

Zatímco o Romy komerční sektor zájem nemá, v případě cizinců jsou firmy podstatnými aktéry a jako takové významně ovlivňují vládní politiku. Komerční sektor má zájem jak o legální, tak o pololegální nebo nelegální zaměstnávání cizinců. Většina cizinců má svůj pobyt v ČR vázaný na zaměstnanecký poměr s českým zaměstnavatelem – pokud by tento poměr ukončili z vlastní vůle, okamžitě jim končí povolení k pobytu a musejí republiku opustit, a pokud by zanikl z důvodu vzniklého na straně zaměstnavatele, mají lhůtu 60 dnů na to, aby si našli novou práci. Za těchto podmínek jsou cizinci loajálnějšími zaměstnanci než Češi, protože zaměstnavatel má v rukou jejich pobyt v ČR, díky tomu jsou ochotni dělat horší práci za méně peněz a za horších podmínek, a zřejmě z toho důvodu o ně mají zaměstnavatelé zájem. Firmy se proto letos důrazně postavily proti omezování pracovních povolení pro cizince, kterými chtěla vláda zvýšit zaměstnanost v ČR, a řekly, že se bez nich neobejdou. (Petr 2012) Zájmem českých firem jsou tedy co nejotevřenější podmínky pro zaměstnávání cizinců, zároveň ale ponechání jejich znevýhodnění oproti českým zaměstnancům.

Agenturní zaměstnávání bylo zakázáno začátkem tohoto roku, zbývá možnost zaměstnat cizince přímo nebo pololegálně v tzv. švarcsystému. V důsledku ekonomické krize vláda zpřísnila i podmínky získání živnostenského oprávnění, což byl pro cizince tradiční způsob jak se vyhnout vyhoštění v důsledku ztráty zaměstnaneckého poměru. Podmínky pro podnikání cizinců se zpřísnily v r. 2011. Jak upozorňují neziskové organizace, většina cizinců, kteří ztratí možnost pracovat v ČR legálně, se namísto návratu domů přesune na černý trh a začnou pracovat nelegálně. Z jejich situace absolutního vyloučení pak profituje opět komerční sektor, tentokrát nelegálních zaměstnavatelů. Rozšířenost praxe nelegálního zaměstnávání v ČR dokumentuje aktuální „kauza stromkaři“. V letech 2009 – 2011 zaměstnala firma LESS & FOREST s.r.o. na veřejnou zakázku asi 600 cizinců z Vietnamu, Rumunska, Mongolska, Moldavska a Slovenska. Namísto pracovních smluv s nimi zaměstnavatel podepsal smlouvy o rekvalifikaci nebo dohody o provedení práce, při práci v lese potom pracovali přesčasy a nedostávali dostatek jídla, nakonec mnohým z nich nebyla vyplacena většina mzdy. Ačkoli tento případ detailně zdokumentovaly neziskové organizace, nedošlo zatím k žádnému většímu prošetření ze strany policie. (Čaněk 2011)

4.4 Případové studie

4.4.1 Vzdělávání

Vzdělávání dětí z etnických menšin je v ČR nejdiskutovanější oblastí integrace, protože za diskriminaci romských dětí byla ČR v r. 2007 odsouzena Evropským soudem pro lidská práva. V případě D. H. a ostatní proti České republice soud shledal, že v letech 1996 a 1999 bylo porušeno právo na vzdělání osmnácti romských dětí z Ostravy, protože byly na základě romského původu umístěny do školy pro mentálně postižené. Případ není ojedinělý, nýbrž je důsledkem systémové diskriminace romských dětí ve vzdělávacím systému. Romské děti byly už za socialismu zařazovány společně s dětmi s mentálním postižením do zvláštních škol, které jim poskytovaly horší vzdělání než běžné školy. Bývalé zvláštní školy se v r. 2005 změnilly ve školy praktické a speciální, ale šlo o formální změnu spíše než reformu. Speciální školy jsou určeny pro žáky s těžkým mentálním postižením, praktické školy mají navštěvovat žáci, jejichž IQ je mezi 50 a 70 body. O zařazení rozhodují pedagogicko-psychologické poradny, rodiče vždy podepisují informovaný souhlas. Absolventi těchto škol obvykle nezískají dostatečné vzdělání na to, aby se mohli zapojit do dalšího vzdělávání, a končí se základním vzděláním jako nezaměstnaní nebo na špatně placených pozicích.

Na systémovou diskriminaci při zařazování dětí do praktických škol upozorňovala už dřív Liga lidských práv (Kopal 2007) i jiné neziskové organizace (Roma Education Fund 2007, Amnesty International 2009), nebylo ale jednoduché ji dokázat vzhledem k neexistenci etnických dat o žácích v praktických školách. Po r. 2007 se ukázalo, že etnická data budou pro boj s diskriminací nezbytná. Ministerstvo školství iniciovalo výzkum o vzdělanostních drahách a šancích romských žáků (GAC 2009), kde učitelé posuzovali, kdo je Rom a kdo ne. Zjistilo se, že praktické školy navštěvuje 30% všech romských dětí, což je nižší číslo než předpokládaly neziskové organizace, přesto ale ukazuje na systémovou diskriminaci. 70% romských dětí je ve školách hlavního vzdělávacího proudu, často ale končí se základním vzděláním. Česká školní inspekce (2009) pak zjistila, že v některých krajích je až polovina romských dětí diagnostikována jako lehce mentálně retardované (53,1% v Ústeckém, 48,5% v Karlovarském a 41,8% v Libereckém kraji). Třetí výzkum etnické skladby žáků praktických škol provedl ombudsman, jako externí soudce využil učitele a svoje tazatele. 35% žáků praktických škol jsou Romové, což neodpovídá jejich odhadovanému 3% zastoupení v české populaci. (Varvařovský 2012) Výzkumy se setkaly s odporem části neziskového sektoru, učitelů i rodičů žáků, kteří protestovali proti sbírání etnických dat a jinému určování etnicity

než sebeidentifikací. (Lovritš 2008, Pilař 2012, Švancar 2012) Tato metodologie je ovšem pochopitelná vzhledem k problémům při sčítání lidu.

Kromě segregace romských žáků do praktických škol dochází po r. 2002 k druhému fenoménu, který odporuje principům inkluzivního vzdělávání. Základní školy hlavního vzdělávacího proudu v sousedství vyloučených lokalit se mění v „romské školy“, které rovněž poskytují horší vzdělání než školy neromské. Nekorjak, Souralová a Vomastková (2011) ho popsali jako důsledek tzv. marketizace vzdělávání, kde školy soutěží o žáky, a tedy zároveň o peníze, nabídkou různých vzdělávacích programů, kterými reagují na poptávku rodičů z okolí. Romské rodiny se pohybují v systému, kdy si mohou svobodně vybrat školu bez ohledu na dřívější spádové oblasti. Tato liberalizace školství měla podle jejích zastánců vést k překonání segregace dětí z etnických menšin, v praxi ale dochází k opaku.

Volba není pro všechny stejně relevantní možností, je závislá na zdrojích a motivaci. Zatímco rodiče neromských dětí jsou připraveni školu změnit, jakmile do ní začne chodit více romských žáků, strategie romských rodin jsou ovlivněny jejich pozicí ve společnosti: mají malý ekonomický a kulturní kapitál a omezený sociální kapitál. Obvykle nemají peníze na školní pomůcky nebo dojíždění do školy, děti neumějí dobře česky a rodiče nemají odpovídající vzdělání, aby mohli dětem pomoci s úkoly, navíc nemají vysoké ambice. Pevné vazby uvnitř romské komunity, ale taky obavy z náročnějších vzdělávacích programů nebo z diskriminace či šikany ze strany majoritních dětí je pak vedou do škol, kam chodí jiní Romové. Důsledkem je neformální dělení škol v blízkosti vyloučených lokalit na většinové a romské, kdy romské školy upravují vzdělávací plány tak, aby odpovídaly potřebám romských dětí – zdůrazňují vstřícnost k dětem, volnější výuku, možnost nultých ročníků a doučování. Většinové školy je naopak odrazují například výukou cizích jazyků nebo jinou náročnější profilací.

Strategie romských škol přizpůsobené poptávce vedou k tomu, že romským žákům se daří na těchto školách ukončit základní vzdělání, nejsou ale připraveni na to, aby pokračovali na střední škole. Nekorjak, Souralová a Vomastková (2011) tak považují za problematickou a nefunkční koexistenci inkluzivních a liberálně-tržních vzdělávacích politik. Kdyby byl problém pouze v diskriminujících institucích, možnost svobodného výběru školy by vedla k inkluzi. Protože ale vzniká také důsledkem strategií rodičů, nelze ho odstranit jen inkluzivními zákony. Zatímco strategie romských rodin jsou odrazem jejich sociálního

postavení, které tak reprodukuje, strategie neromských rodin jsou založené na negativních postojích, distanci vůči romské menšině.

A jaké postavení mají v tomto systému děti cizinců? V roce 2010 tvořily necelé 2% žáků českých škol, převážně to byly děti ukrajinské, vietnamské, slovenské a ruské. (ČSÚ 2012) K jejich segregaci do speciálních cizineckých škol nedochází, studují ve školách hlavního proudu. Problémem je jejich jazyková bariéra, namísto doporučeného individuálního vyrovnávacího plánu jsou žáci často zařazováni o několik ročníků níže, než odpovídá jejich věku. Bezplatná výuka češtiny je zajištěna pouze dětem z EU, ne ze třetích zemí. (Vláda 2011a) Učitelé ovšem deklarují k cizincům mnohem přívětivější postoj než k Romům – cizinci a především Vietnamci jsou dle nich ctižádostivější a pilnější, dokonce často i ve srovnání s českými dětmi. To překonává některé bariéry, které mají společné s dětmi romskými (neznalost jazyka, chybějící podpora rodiny, které chybí odpovídající kulturní kapitál k pomoci s úkoly nebo doučováním). (Fakulta sociálních studií 2012) S integrací cizineckých žáků do tříd mají pomoci projekty neziskových organizací Inkluzivní škola (Sdružení pro příležitosti mladých migrantů) a Férová škola (Liga lidských práv).

4.4.2 Bezpečnost

Bezpečnost spojená se soužitím etnických menšin a české majority je dalším často diskutovaným tématem, jako případová studie tady poslouží oblast Šluknovského výběžku na severní hranici Čech s Německem, kde už více než rok probíhají nepokoje. Celý příběh začíná v srpnu 2011 v baru v obci Nový Bor, kde tři Romové chtěli hrát na automatech. Když je barmanka požádala o občanské průkazy, došlo nejdřív ke slovní potyčce a potom jeden host udeřil jednoho z Romů. Ti se vrátili ve větším počtu a napadli hosty baru mačetami. Koncem téhož měsíce napadla dvacetičlenná skupina Romů šest mladíků v sousedním Rumburku. V září potom proběhly demonstrace v obou městech a také v nedalekém Varnsdorfu, kde přišlo na demonstraci dokonce 500 lidí. Na demonstracích se sešli představitelé krajní pravice s místními obyvateli, společně pochodovali k ubytovnám obydleným Romy. Ve Varnsdorfu policie protest rozehnala pomocí vodního děla, koní i slzného plynu.

Vyhrocená bezpečnostní situace na Šluknovsku, kdy se Romové i místní obávali i pustit svoje děti do školy, se vysvětluje na několika úrovních. Místní si stěžují především na migraci Romů na Šluknovsko a údajně až dvojnásobnou kriminalitu v posledních letech. Tamější obce opravdu prodaly staré paneláky soukromým majitelům, kteří poté do bytů

nastěhovali Romy, k migraci ale údajně docházelo především mezi jednotlivými městy uvnitř regionu, za poslední tři roky na Šluknovsku obyvatel naopak ubylo. Vyvráceny byly i dohady médií o tom, že stěhování Romů organizují realitní kanceláře – motivem ke stěhování bývá špatná úroveň bydlení, kdy Romové bydlí v nevyhovujících podmínkách na ubytovnách, často navíc za vyšší nájmy než v soukromých bytech, a také vysoká zadluženost. Co se týče kriminality, proti které se ve všech třech městech protestovalo, vzrostla za poslední tři roky o 25% a je krajově nadprůměrná, není ale tak vysoká, jak informovala média (mluvilo se o nárůstu o 250%). (Kafková 2012) Od srpna do října 2011 zasahovali na Šluknovsku policisté, na demonstrace byli nasazeni i těžkooděnci. Policejní zásahy stály přibližně 71 milionů korun, nasazeno bylo celkem 3 524 policistů (Idnes 2012). V důsledku nepokojů se na Šluknovsko rozšířil taky policejní projekt Úsvit, který má zvyšovat bezpečí v sociálně vyloučených lokalitách a kombinuje činnost romských mentorů, asistentů prevence kriminality se vzděláváním dětí a organizací jejich volného času, prevencí zadlužování apod. Na místě dlouhodobě působí Agentura pro sociální začleňování, která usiluje o řešení sociální příčin.

Problémy s bezpečností mají v případě Romů vždy několik stran – je to kriminalita Romů, potom kriminalita spojená s využíváním jejich špatné situace (lichváři, drogoví dealeri) a nakonec projevy rasové nesnášenlivosti ze strany většiny. Kriminalita Romů nemá charakter organizovaného zločinu, naopak je typická pro kulturu chudoby (Jakoubek 2005), a tedy je důsledkem špatné sociální situace Romů a symptomem vyloučených lokalit. Problém tedy začíná už u diskriminace ve vzdělání, kvůli které Romové často nezískají dostatečnou kvalifikaci k tomu, aby si sehnali práci. Například ve varnsdorfské ubytovně chodí jen polovina dětí do školy hlavního vzdělávacího proudu. Nezaměstnanost spojená s nedostupností sociálního bydlení je vede k nelegálním způsobům shánění peněz – nelegální práci, krádežím, gamblerství nebo zadlužování. Dále jsou časté drogové závislosti a záškoláctví. Dokumentovány jsou také případy obchodování romských žen jinými Romy za účelem prostituce (La Strada 2004). Nepříznivé situace pak využívají lichváři, dealeri drog a nelegální zaměstnavatelé, kteří se rovněž dopouštějí kriminální činnosti, v níž jsou naopak Romové oběťmi. Využívají jejich nízkou informovanost a nedostatečné právní povědomí. (Vláda 2011b)

Samostatnou kapitolu tvoří trestné činy na straně většiny spojené s rasovou nebo národnostní nesnášenlivostí. Podle Ministerstva vnitra (2012a) se jich událo nejvíce v letech

2008 (75) a 2009 (77), v r. 2010 jejich počet klesl na 65 a loni 69. Nejznámějším je tzv. žhářský útok ve Vítkově, kdy v r. 2009 čtyři čeští neonacisté vhodili zápalné lahve do domu obývaného Romy a následkem požáru byli zraněni tři lidé. Dvouletá Natálka utrpěla život ohrožující popáleniny třetího a čtvrtého stupně na více než 80 % těla. Pachatelé byli odsouzeni za pokus o vraždu na 20 a 22 let. Na Šluknovsku v posledním roce nedošlo k žádnému podobnému individuálnímu útoku, ale shromáždění ve Varnsdorfu přerostlo v útok davu na ubytovnu Sport, kterou museli bránit těžkooděnci a vozová hradba. Neonacisté se postavili v davu za místní a útočili na policisty kameny. Cílem integračních politik v této oblasti je tedy především zajistit bezpečnost Romů (Vláda 2011b).

Cizinci jsou opět ve zcela odlišném postavení než Romové. Soužití s cizinci zatím nevyvolává žádné střety s většinovým obyvatelstvem ani nejsou časté útoky spojené s rasovou nesnášenlivostí. Typická je pro ně naopak několikastupňová kriminalita, kdy jedna skupina profituje ze slabé pozice skupiny druhé. Na jedné části spektra jsou nelegální migranti, kteří se dopouštějí trestného činu už svým nelegálním pobytem a jejich slabé postavení je vede k další kriminalitě – nelegální práci, krádežím a podobně. Jak jsme popsali u Ukrajinců a Vietnamců, tito lidé mají stejně tak jako mnozí legální přistěhovalci zprostředkovatele („klienty“), kteří jim zajišťují práci a zároveň je drží v podřízeném postavení. Na vrcholu pomyslné pyramidy je přímo organizovaný zločin. Na území ČR jsou nejaktivnější skupiny vietnamské, albánské (především z Kosova a Makedonie), ukrajinské, ruské, gruzínské, arménské, nigerijské, bulharské, rumunské a arabské. Mezi nejvýnosnější aktivity patří hospodářská kriminalita, nelegální migrace a obchod s lidmi, výroba a distribuce omamných a psychotropních látek a autokriminalita. Co se týče terorismu, ČR se dosud nestala dějištěm žádného teroristického útoku. (Ministerstvo 2012b)

5 Antidiskriminace

Jedním z nejčastějších praktických problémů s integrací je diskriminace – Romové i cizinci jsou diskriminováni jednotlivými příslušníky většiny, kteří zastávají rasistické postoje, nebo systémově v institucích, které se rozvíjely už za socialismu. Zákon zná diskriminaci přímou, kdy je s jednou osobou na základě jejího specifického rysu zacházeno méně výhodně než s jinou, nebo i nepřímou, kdy ke znevýhodnění určité skupiny osob dochází důsledkem zdánlivě neutrálního pravidla platného pro všechny bez rozdílu. O diskriminaci se nejedná,

pokud pro nerovné zacházení existuje ospravedlnitelný účel. Zákony a úmluvy proti diskriminaci přijaté v ČR, EU i OSN se liší podle toho, k jakým právům nebo šancím se vztahují a v souvislosti s jakými charakteristikami je zakázáno diskriminovat. Základem je Listina základních lidských práv, k nimž mají rovný přístup všichni lidé bez ohledu na své rysy. Rovný přístup k dalším zákonům a taky ve veřejné správě stanovuje Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (OSN 1965) a rovněž zásada rovnoprávnosti v doporučení Rady Evropy o dobré správě. (Čížinský 2006a)

5.1 Přijetí antidiskriminačních směrnic v ČR

Vedle veřejné sféry, kde jde o rovnost před zákonem a před státem, je tu taky diskriminace v soukromé sféře, a tedy vzájemná diskriminace mezi občany v přístupu k zaměstnání, ubytování, zboží a službám. Tam ovšem mohou být antidiskriminační nařízení vnímána i jako porušení smluvní a spolčovací svobody. (Joch 2006) Tuto oblast ošetřují tzv. antidiskriminační směrnice EU: 76/207/EHS a 2002/73/ES o rovném zacházení pro muže a ženy v zaměstnání, vzdělávání a pracovních podmínkách, 2000/78/ES stanovující rámec rovného zacházení v zaměstnání. V kontextu integrace etnických menšin pak především 2000/43/ES, která zavádí širokou zásadu rovného zacházení bez ohledu na rasu nebo etnický původ i ve vzdělávání, ubytování, sociálním zabezpečení nebo přístupu ke zboží a službám, které jsou nabízeny veřejnosti (bez ohledu na pohlaví potom 2004/113/ES).

ČR tyto směrnice implementovala nikoli novelizací stávajících předpisů, ale přijetím nového, tzv. antidiskriminačního zákona. V r. 2009 byla ČR poslední zemí EU, která tato antidiskriminační opatření přijala. Návrh zákona nejdřív v r. 2006 odmítl senát a později v r. 2008 také vetoval prezident Václav Klaus. Proti antidiskriminačnímu zákonu se v ČR postavily především pravicové think tanky a strany, které považovaly rovné zacházení v soukromé sféře (kam spadá například pronajímání bytů nebo zaměstnávání v soukromých firmách) za vážné ohrožení svobody. Prezident kritizoval implementaci směrnic novým zákonem namísto novelizace těch stávajících a rozšíření pravomocí ombudsmana. Především ale v odůvodnění svého veta prohlásil, že ČR nikoho nediskriminuje, což je z objektivních důvodů zarážející vzhledem k uvedeným případům v čele s rozsudkem D. H. a ostatní. Rovný přístup při rozhodování potom označil za politicky korektní utopii. Stejně jako Joch (2006) a další kritizuje, že svoboda volby je antidiskriminačním zákonem postavena do role výjimky, a

taky se ohradil proti zavádění děleného důkazního břemena, kdy žalovaný má dokázat, že nediskriminoval (Klaus 2008) Veto sněmovna přehlasovala v r. 2009, kdy zákon vstoupil v platnost. Senát po jeho přijetí vydal nesouhlasné prohlášení s podobou zákona, který byl ale považován za nutný vzhledem k hrozcím sankcím ze strany EU.

5.2 Veřejný ochránce práv a prosazování rovného zacházení

Na boj s diskriminací má vedle zákonné úpravy antidiskriminace v praxi vliv především činnost zodpovědných orgánů a rozhodování soudů. Antidiskriminační zákon v ČR neukládá žádné sankce za porušení povinnosti rovného zacházení, ty jsou upraveny zvláštními předpisy (přestupkovým zákonem nebo zákonem o ochraně spotřebitele). Diskriminovaná osoba ale má právo obrátit se na příslušný kontrolní či nadřízený orgán se stížností (případy diskriminace spotřebitele řeší například Česká obchodní inspekce, která i iniciuje vlastní kontroly), pokusit se o smírné řešení formou tzv. mediace nebo se domáhat u soudu toho, aby bylo od diskriminace upuštěno, aby byly odstraněny případné následky a dáno přiměřené zadostiučinění. S tím vším může diskriminovanému pomoci veřejný ochránce práv (ombudsman) Pavel Varvařovský, který má podle nového zákona poskytovat obětem diskriminace metodickou pomoc při podávání návrhů na zahájení řízení z důvodů diskriminace. Jeho působnost se tak rozšířila z původního řešení vztahů občanů s veřejnou správou i do soukromé sféry. Od r. 2009 funguje na jeho úřadě zvláštní oddělení rovného zacházení s šesti zaměstnanci. V agendě ochrany před diskriminací obdržel ombudsman v prvních třech čtvrtletích r. 2012 celkem 210 podnětů, v r. 2011 to bylo 278.

Ombudsman se nevěnuje pouze metodické pomoci v konkrétních případech, ale i strategické činnosti. V kapitole o vzdělávání jsme odkazovali na jeho výzkum etnického složení žáků bývalých zvláštních škol (Varvařovský 2012), druhý dosud realizovaný výzkum byl k projevům diskriminace v pracovní inzerci. Zjistil, že pouze 0,6% diskriminujících inzerátů diskriminuje na základě národnosti nebo státní příslušnosti, většina na základě věku a pohlaví. (Varvařovský 2011) I díky výzkumu a řešení konkrétních případů ombudsman vydává právní stanoviska (dosud pouze k důchodovému pojištění, přístupu sluchově postižených k televiznímu vysílání a procesním aspektům antidiskriminačního zákona) a taky informativní doporučení pro veřejnost, která jsou častější. Dosud vydal ve věci antidiskriminace následující doporučení: k rovnému zacházení v přístupu k předškolnímu

vzdělávání, ke zřizování vyhrazeného parkování na místních komunikacích, k cenovému rozlišování, k požadavku výpisu z rejstříku trestů jako kritéria pro přijetí do zaměstnání, k přístupu vodičů a asistenčních psů do veřejných prostor, k naplňování práva na rovné zacházení s cizinci (viz dále) a naplňování práva na rovné zacházení s žadatelem o pronájem obecního bytu. Právě poslední zmíněné doporučení může mít zásadní vliv na úspěšnost socio-ekonomické integrace etnických menšin, kdy nerovný přístup k obecním bytům i jiným typům bydlení je jednou ze závažných překážek. K diskriminaci se ovšem vztahují i některá dřívější stanoviska ombudsmana, například ve věci protiprávních sterilizací (Motejl 2005).

5.3 Diskriminace cizinců v národním státě

Zmíněná antidiskriminační opatření platí v celé šíři pro Romy a další národnostní menšiny, jejichž členové jsou občany ČR. Do jaké míry ale platí pro cizince, kteří zjevně nemají všechna práva jako občané, a tedy je s nimi v mnohých ohledech zacházeno nerovně? Rovnému zacházení s cizinci se věnuje také ombudsman v jednom ze svých doporučení. (Seitlová 2010) Cizinci ze zemí EU disponují všemi právy zajištěnými antidiskriminačními směrnici. Cizinci ze třetích zemí ovšem mají mezinárodním právem zajištěná pouze základní lidská práva a svobody, k nimž musí mít rovný přístup (tzv. minimální cizinecký standard). Antidiskriminační zákon přímo říká, že se nevztahuje na právní vztahy související s úpravou podmínek vstupu a pobytu státních příslušníků třetích zemí nebo osob bez státní příslušnosti na území ČR. (Seitlová 2010) Podle Čížinského (2006b) by zde princip antidiskriminace stál proti přirozenému právu státu znevýhodnit cizince, protože členové určitého společenství musejí mít vždy vyšší práva než nečlenové.

Při posuzování diskriminace cizinců tedy vždy záleží na tom, na základě čeho je s nimi nerovně zacházeno, protože například pobytový režim je chápán jako legitimní důvod k diskriminaci ze strany státu, a taky ve srovnání s kým je s nimi nerovně zacházeno. Zatímco ve srovnání s občany diskriminováni být mohou, pokud to nezakazuje Listina, ve srovnání s jinými cizinci se stejným pobytovým režimem už ne. Diskriminace taky není bez legitimního důvodu přípustná v soukromé sféře, pouze ve veřejné. Ombudsman se konkrétně zabýval několika případy, kdy bylo podezření na diskriminaci cizinců. Jednalo se zaprvé o vyloučení nezaměstnaných cizinců ze třetích zemí (manželů, manželek a dětí pobývajících na území na základě sloučení rodiny) ze systému veřejného pojištění. Protože ale pojištění není

mezi právy zaručenými Listinou a diskriminace je na základě pobytového režimu, nejde o protiprávní stav. Jinak je tomu ale u soukromých pojišťoven, které odmítají pojistit cizince nad 70 let – ty se dopouštějí přímé diskriminace na základě věku. Dalším případem bylo poskytování bezplatné výuky češtiny pouze dětem cizinců z EU, nikoli ze třetích zemí. Bezplatné vzdělání ale rovněž není zajištěno Listinou jako základní právo, a tak je legální, když občané EU mají jiné podmínky vzhledem k pobytovému režimu. Ani volební právo Listina cizincům nezaručuje. Ve všech třech případech (veřejné pojištění, bezplatná výuka češtiny a volební právo) ale ombudsman konstatoval, že ačkoli nejsou diskriminační, nejsou v souladu s Aktualizovanou koncepcí integrace cizinců. Ombudsman ale jako diskriminační kritizuje zákon o sdružování občanů, který v rozporu s Listinou nedává cizincům právo svobodně se sdružovat. (Seitlová 2010)

5.4 Vztah antidiskriminace a integrace

Jakou roli tedy hrají antidiskriminační opatření v integraci etnických menšin? Kdyby neexistovala diskriminace ve veřejné ani soukromé sféře, mnohé integrační politiky by nebyly vůbec zapotřebí. Zatímco antidiskriminace má zajistit rovnost šancí, integrační politiky často usilují afirmativní akcí o rovnost výsledků. Přitom kdyby bylo dosaženo toho prvního, nebylo by jich mnohde potřeba. Kdyby nebylo diskriminačního rozřazování žáků do praktických škol, nebyly by potřebné politiky k jejich začlenění do hlavního vzdělávacího proudu. Kdyby nebylo diskriminace při pronajímání obecních i soukromých bytů, nežili by Romové a cizinci v ghettech a ubytovnách a mnohé integrační politiky by byly zbytečné. Z hlediska integrace je proto jisté, že antidiskriminační zákon jí pomůže a povede ke snadnějšímu začleňování minorit. Propojení antidiskriminačních a integračních politik potvrzuje i mezinárodní výzkum MIPEX, který antidiskriminaci sleduje jako jeden ze sedmi ukazatelů úrovně integrace.

Co je ale rovněž potřeba zvážit, je otázka adekvátní úrovně integračních politik – je potřeba zákonná úprava rovnosti šancí v soukromém sektoru, nebo výchovněji působí a do budoucna postačí spíše motivační kampaně stylu *ethnic friendly zaměstnavatel*? Antidiskriminační zákon je volbou přísnější úpravy, a tak se logicky zdá více účinný. Výtky pravice, která v něm vidí závažné narušení spolčovací a smluvní svobody jsou ale velmi vážné a je třeba zvážit, čemu dáváme přednost. Z analýzy rovného přístupu cizinců vidíme, že ani stávající antidiskriminační právo neupravuje všechny případy, naopak zejména u cizinců

dává prostor pro politiku, která upravuje podmínky pobytu cizinců na území státu a nepřiznává jim stejná práva jako občanům. U národnostních menšin, jejichž členové jsou občany, je nepochybné, že by ve veřejné sféře k diskriminaci docházet nemělo, a tedy že by v jejich případě stát neměl dostat prostor pro odlišnou politiku. Zbavit ale této možnosti i soukromý sektor je krok, který opravdu do určité míry svobodu ohrožuje.

6 Závěr

V této kapitole jsme se věnovali praktickým problémům s integrací etnických menšin v České republice. Popsali jsme ji jako poměrně homogenní národní stát s málo početnými menšinami. Občané, kteří se hlásí k jiné než české národnosti, tvoří dle zákona tak zvané národnostní menšiny a tam, kde jejich počet překročí určený limit, mají právo na zakládání výborů a používání mateřského jazyka. Jsou to především Slováci, Ukrajinci, Poláci a nakonec Romové, kteří jsou cílem většiny integračních politik, protože velká část z nich zažívá sociálně-prostorové vyloučení v některém z tří set ghett. Cizinci potom přicházejí převážně z Východu, ze zemí bývalého Sovětského svazu, a tedy jsou to hlavně Ukrajinci, Vietnamci, Rusové a občané sousedních zemí, muslimové jsou zastoupeni jen málo. Ačkoli je ČR poměrně novou imigrační zemí, žije v ní dnes přes 400 tisíc cizinců.

Celou jednu část studie jsme věnovali sběru etnických dat, protože právě ta by měla být spojovacím článkem mezi reálnou situací etnických menšin a integračními politikami. V ČR se sbírají jen málo, data o národnostních menšinách pocházejí ze Sčítání lidu a o cizincích z registrů Ministerstva vnitra a Cizinecké policie. Úplně chybí data o Romech – z odhadovaných 200 tisíc se jich k romské etnicitě hlásí jen 13 tisíc – a také o nelegálních cizincích. Hlavními překážkami intenzivnějšího sběru dat jsou obavy z jejich zneužití, princip sebe-identifikace při určování etnicity a přesvědčení, že etnicitu jako kategorii je nutné opustit jak na praktické, tak teoretické úrovni. Sběr dat o počtu romských žáků v praktických školách v posledních letech ale ukázal, že jsou naopak nezbytná pro boj s diskriminací a vyloučením, protože nyní konečně vede k důležitým změnám směrem k inkluzivnímu vzdělávání.

Míru integrace etnických menšin jsme potom sledovali na čtyřech úrovních: politicko-právní, socio-ekonomické, kulturní a úrovni postojů většinové společnosti. Zatímco cizinci jsou v mnoha ohledech vyloučeni *de iure*, Romové jsou na všech úrovních vyloučeni *de facto*. Cizinci se nemohou podílet na politice, dokud nezískají občanství – nemají právo volit ani být

zvolení, zakládat politické strany a občanská sdružení. Romové tato práva mají, využívají však většinou pouze poslední z nich. Zatímco cizinci obvykle mají zaměstnání, protože je podmínkou jejich legálního pobytu, mezi Romy je vysoká nezaměstnanost a jsou závislí na sociálních dávkách. Obě skupiny využívají nelegálních cest k získání finančních prostředků – nelegální práce, drobné kriminality a gamblerství. Cizinci jsou ale skrze klientský systém častěji vykořisťováni organizovaným zločinem, zatímco na Romech profitují spíše lichváři a jednotliví nelegální zaměstnavatelé. Dětem cizinců se dostává ve školách hlavního vzdělávacího proudu lepšího vzdělání než Romům, kteří jsou diskriminačně zařazováni do praktických škol. Obě skupiny se potýkají se špatnou kvalitou bydlení, kdy nemají přístup k obecním bytům a žijí na předražených ubytovnách. Obě skupiny se potýkají s neznalostí českého jazyka a špatnou orientací v právním prostředí ČR, postoje většinové společnosti jsou vstřícnější k cizincům než k Romům, mediální obraz obou skupin je špatný. Vůbec nejméně integrovaní jsou nelegální cizinci, kteří nemají žádná práva kromě základních lidských.

V integračních politikách vůči Romům a cizincům jsou zásadní rozdíly. Zatímco politiky vůči Romům mají historii od 50. let a postupně se – mimo jiné v důsledku nátlaku EU – mění v inkluzivní, cizinecké politiky ČR jako mladé imigrační země vycházejí spíše ze zkušeností západoevropských zemí než z dat. Z vládních koncepcí vyplývá, že Romové mají být prostřednictvím afirmativní akce založené na cílené asistenci plně asimilováni sociálně, na kulturní úrovni naopak má být v duchu multikulturalismu respektována jejich odlišnost. K jejich politickému začlenění zatím žádné politiky nesměřují. Cizinci mají být naopak legálně pobývajícími hosty, kteří zůstanou, pouze dokud budou socio-ekonomicky integrováni, dokud z nich bude užitek. Za svoji integraci jsou individuálně zodpovědní. Do politiky zahrnutí nebudou, ale mají být orientováni v právním a kulturním prostředí a schopní reagovat na státní politiky. Integrace cizinců i Romů se má nově odehrávat na regionální úrovni – v krajích a obcích – a individuálně díky cílené asistenci a terénní práci.

Realizace koncepce integrace Romů se potýká především s nedostatkem know-how a nedostatečnou kvalifikací nebo dělenými úvazky a nejasnými kompetencemi pracovníků na nově vytvořených regionálních pozicích. Dalším problémem je nedostatek financí, například v roce 2011 bylo přiděleno na integraci Romů 86 milionů, což je méně než v předchozích letech, ale stále čtyřikrát více než prostředků na integraci cizinců. V případě cizinců zase vládním koncepcím ne vždy odpovídají přijímané zákony, které jsou v posledních letech

ekonomické krize spíš restriktivní. Posledním problémem je u obou skupin vymáhání práva a rovného zacházení – dosud například nedošlo k odškodnění protiprávně sterilizovaných romských žen, nebyla odstraněna diskriminace ve vzdělávání nebo nebyl policií prošetřen případ nelegální práce cizinců v českých lesích. Nezastupitelnou roli hraje v případě Romů i cizinců občanský sektor, který rozvíjí podstatné aktivity na podporu integrace a který je v mnoha případech praktickým realizátorem vládních politik. Soukromí zaměstnavatelé o integraci Romů zájem nejeví, zatímco zaměstnávání cizinců je pro ně v některých ohledech výhodnější než zaměstnávání Čechů, a proto prosazují přidělování pracovních povolení.

Poslední část studie jsme věnovali antidiskriminaci, protože politiky rovného zacházení považujeme za důležitý základ pro integraci Romů i cizinců. Antidiskriminační směrnice EU byly v ČR implementovány jako v poslední evropské zemi v r. 2009 a jejich prosazování leží převážně na veřejném ochránci práv. Garantují rovnost šancí pro příslušníky různých národností a ras ve veřejné i soukromé sféře. Právě nerovnost šancí jsme přitom identifikovali jako častou příčinu vyloučení Romů či cizinců z většinového jádra. Pokud tedy bude díky novému zákonu odstraněna, nebude do budoucna potřeba afirmativních akcí usilujících o rovnost výsledků, které jsou dnes součástí integračních politik. Do budoucna by se tedy díky tomu mohla integrace etnických menšin v ČR opírat o rovnost šancí namísto výsledků.

7 Doporučení

7.1 Obecná doporučení pro obě skupiny

- ♣ Pro boj s diskriminací a vyloučením národnostních menšin i pro nastavení adekvátních politik vůči cizincům je nezbytné rozšířit sběr etnických dat. Doporučujeme podpořit statistický, anonymizovaný výzkum, který by měl nově postihnout mimo jiné i nelegální migranty, a dále vyvinout důvěryhodný systém sběru adresných etnických dat, v němž se nikdo nebude obávat jejich zneužití. Navrhujeme svěřit jejich sběr veřejnému ochránci práv ve spolupráci s Úřadem pro ochranu osobních údajů.
- ♣ Integrace na regionální úrovni a prostřednictvím individuální, cílené asistence v terénu zakotvená ve vládních koncepcích nebude možná, pokud vláda nepřidělí na integraci víc peněz než v minulých letech. V roce 2011 bylo přiděleno na integraci Romů méně než v předchozích letech, částka pro integraci cizinců pak byla dokonce čtvrtinová,

ačkoli je jich dvojnásobný počet. Poměr přidělených peněz by měl být víc ve prospěch socio-ekonomické integrace než podpory odlišné kultury v duchu multikulturalismu.

- ♣ Doporučujeme zaměřit se na rovné zacházení ve veřejné sféře, které povede k dosažení rovnosti šancí, a tak nebudou potřeba mnohé stávající integrační politiky typu afirmativní akce usilující o rovnost výsledků. V soukromé sféře považujeme za důležitější motivační kampaně než zákonné restriktce – příkladem stávající dobré praxe je tady značka *ethnic friendly* zaměstnavatel.

7.2 Doporučení pro integraci Romů

- ♣ Základem integrace by měla být rovnost šancí, a tedy rovné zacházení s příslušníky národnostních menšin především ve veřejné sféře. O tom, že tomu tak dosud není, svědčí mimo jiné to, kolik Romů je mezi klienty neziskových organizací, jako je Liga lidských práv nebo Člověk v tísni. Primárně by tedy mělo dojít k rovnému zacházení s Romy ve školství (ukončení diskriminačních praktik řadících Romy do praktických škol), ve zdravotnictví (odškodnění protiprávně sterilizovaných žen), v bydlení (ukončení segregační praxe některých obcí) a v dalších oblastech.
- ♣ Diskriminaci ve vzdělávání považujeme za kořen dalšího socio-ekonomického vyloučení, a proto doporučujeme okamžité zavedení inkluzivního vzdělávání a opuštění diskriminační praxe řazení Romů do praktických škol. Dále doporučujeme zaměřit pozornost na segregaci romských škol v rámci hlavního vzdělávacího proudu, která je nezamýšleným důsledkem liberálně-tržních vzdělávacích politik (Nekorjak, Suralová, Vomastková 2011) a vyvinout efektivní metody jak tomuto předejít.
- ♣ Kriminalitu Romů, stejně tak jako nesnášenlivost ze strany většinového obyvatelstva doporučujeme řešit socio-ekonomickým začleněním, protože kriminalita je průvodním jevem kultury chudoby a naopak obraz Romů mezi většinovým obyvatelstvem napraví především pozitivní příklady Romů začleněných, a proto bezproblémových.

7.3 Doporučení pro integraci cizinců

- ♣ Integrační politika vůči cizincům by měla být založena na sesbíraných etnických datech, ne jako doposud na trendech a diskurzích přicházejících ze Západní Evropy, které často neodpovídají situaci v ČR. I v EU jsme nyní aktivním tvůrcem politik, a tak bychom měli o obsahu přijatých směrnic diskutovat na základě dat z ČR.

- ⤴ Vnitrostátní politiky by měly být díky sběru přesnějších dat o cizincích cílené na konkrétní skupiny cizinců, nikoli plošné. Příkladem dobré praxe je projekt Poradny pro integraci, který podporuje zaměstnanost žen z tradičních muslimských komunit, poté co tyto ženy Topinka (2007) identifikoval jako nejméně integrované členy muslimských cizineckých komunit.
- ⤴ Ze zkušeností s návraty cizinců v důsledku ekonomické krize vyplývá, že hostující pracovníci se málokdy při ztrátě zaměstnání vracejí zpátky, většinou naopak zůstávají na pozici nelegálních migrantů. Doporučujeme proto zvát pouze ty cizince, které budeme schopni a ochotni integrovat. Příchod dalších cizinců letos žádal především soukromý sektor firem, proto doporučujeme srovnat pracovní podmínky cizinců s českými zaměstnanci, aby jejich zaměstnávání nebylo pro firmy o tolik výhodnější.
- ⤴ Cizince, kteří už na území ČR pobývají, doporučujeme udržet pokud možno v legální pozici a nedovolit, aby politiky, které měly vést k tomu, aby cizinci odešli domů, směřovaly pouze ke zvyšování počtu těch, kteří zde pobývají nelegálně. Doporučujeme podpořit výzkum toho, která zákonná opatření a které životní strategie vedou cizince do nelegálního postavení, většina z nich totiž přichází do ČR legálně.
- ⤴ Doporučujeme rozšířit povinnou integraci cizinců, která zvýší jejich individuální orientaci a umožní nezávislost na klientském systému a organizovaném zločinu. Jazykové testy a testy socio-kulturní orientace doporučujeme už u žádosti o trvalý, nebo i dlouhodobý pobyt. Děti cizinců ze třetích zemí by měly získat bezplatnou výuku češtiny na školách, stejně jako je tomu dnes u dětí pocházejících ze zemí EU.
- ⤴ Co se týče bezpečnosti, organizovaný zločin spojený se zaměstnáváním cizinců a taky potenciální hrozba teroristických útoků jsou mnohem vážnějším nebezpečím než drobná kriminalita Romů. Doporučujeme důsledně monitorovat organizovanou kriminalitu cizinců a nedopustit vznik de-etatizovaného prostoru, kde namísto zákonů a policie vládne mafie a klientský systém. (Nekorjak 2006)

8 Zdroje

- Alexander, Jeffrey C. 2006. „Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciacie.“ Pp. 16 – 48 in Radim Marada (ed.). *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Amnesty International. 2009. Nedokončený úkol. Romští žáci v České republice stále čelí překážkám ve vzdělání. London: Amnesty International.
- Badáňová, Adéla. 2010. Proměny mediální reprezentace Romů v českém tisku. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Barša, Pavel. 2005. „Konec Romů v Čechách? Mladí antropologové z Plzně kladou kacířské otázky“ Lidové Noviny (příloha Orientace).
- Barša, Pavel, Andrea Baršová. 2005. „Od multikulturalismu k občanské integraci. Změny v západoevropských politikách integrace přistěhovalců.“ *Sociální studia*. 1. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.
- Blahoutová, Tereza. 2011. „Nástroje překonávání sociálního vyloučení Romů v ČR.“ Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Bobysudová, Lída, Blanka Tollarová, Martin Rozumek. 2011. Připomínky OPU k Aktualizované Koncepci integrace cizinců. Organizace pro pomoc uprchlíkům, o.s. Online: <http://www.opu.cz/cz/article/42>
- Bonilla-Silva, Eduardo. 1997. “Rethinking Racism: Toward a Structural Interpretation.” *American Sociological Review* 62 (3) : 465 - 480.
- Brubaker, Rogers. 2002. "Ethnicity Without Groups" *Archives Européennes de Sociologie* XLIII.2: 163-189.
- Brubaker, Rogers, Mara Loveman, Peter Stamatov. 2004. “Ethnicity as cognition.” *Theory and Society* 33: 31 – 64.
- Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2012. Postoje české veřejnosti k cizincům – březen 2012. Tisková zpráva. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. online: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a6809/f3/ov120416.pdf
- Council of Europe. 2010. High Level Meeting on Roma Strasbourg, 20 October 2010. “The Strasbourg Declaration on Roma”. Online: http://www.coe.int/t/dc/files/source/2010_cm_roma_final_en.doc
- Čaněk, Marek. 2011. „Když se sází les, létají třísky. O zaměstnávání pracovních migrantů ve státních lesích.“ *Migraceonline.cz*. Online: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2279186>.
- Česká školní inspekce. 2010. Souhrnné poznatky z tematické kontrolní činnosti v bývalých zvláštních školách. Tematická zpráva. Online: <http://spolecnedoskoly.cz/wp-content/uploads/tematicka-zprava-csi.pdf> (18. 6. 2012)
- Český statistický úřad. 2012. Statistika Cizinci v ČR. http://notes.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/cizinci_uvod (14. 10. 2012)

- Čižinský, Pavel. 2006a. Proč je diskriminace ve veřejné správě zakázána. Multikulturní centrum Praha. Online: http://www.mkc.cz/uploaded/antidiskriminace/Proc_je_diskriminace_ve_verejne_sprave_zakazana.pdf
- Čižinský, Pavel. 2006b. Otázka diskriminace cizinců. Multikulturní centrum Praha. Online: http://www.mkc.cz/uploaded/antidiskriminace/Otazka_diskriminace_cizincu.pdf
- Čižinský, Pavel. 2012. Stručná analýza některých problémů návrhu zákona o státním občanství ČR. <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2341889> (13. 10. 2012)
- Člověk v tísni. 2009. Média a migranti. Online: <http://www.clovekvtsni.cz/download/pdf/212.pdf>
- D.H. and Others v. the Czech Republic, Application no. 57325/00, Judgment 7 February 2006.
- Děkanovská, Kateřina. 2011. „Kulturní specifika muslimů v České republice.“ In Harald Christian Scheu (ed.). *Migrace a kulturní konflikty*. Praha: Auditorium.
- Entzinger, Han, Renske Biezeveld. 2003. „Benchmarking in Immigrant Integration.“ *European Commission Report*. Rotterdam: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations. http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/immigration/docs/studies/benchmarking_final_en.pdf (7. 10. 2012)
- Evropské centrum pro práva Romů. 2011. Doživotní trest. Romské děti v ústavní péči v České republice. <http://www.errc.org/cms/upload/file/dozivotni-trest-romske-deti-v-ustavni-peci-v-ceske-republice-20-june-2011.pdf> (5. 10. 2012)
- Ezzedine-Lukšíková, Petra. 2005. „Slováci v ČR.“ *Socioweb*. <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=197&lst=117> (5. 10. 2012)
- Fakulta sociálních studií. 2012. Vzdělávání dětí z vybraných etnických skupin na základních školách v ČR. Výzkumná zpráva z šetření. Masarykova univerzita.
- Favell, Adrian. 2001. „Integration policy and integration research in Europe: a review and critique.“ [online] Pp. 349 – 399 in Alexander Aleinikoff, Doug Klusmeyer (eds.). *Citizenship Today: Global Perspectives and Practice*. Washington: Brookings Institute. [cit. 24. 11. 2010]. Dostupné z: <http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/favell/CARN-PUB.htm>.
- Gabal, Ivan, Petr Víšek. 2010. Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury. Praha: GAC. http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vyloucení.pdf (6. 10. 2012)
- GAC. 2009. „Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit.“ Ministry of Education, Youth and Sports. Online: www.msmt.cz/file/1627_1_1/ (18. 6. 2012)
- Hofírek, Ondřej, Michal Nekorjak. 2010. „Od pásu ke stánku - a zpět? Proměny ekonomických aktivit Vietnamských v České republice.“ In *Vybrané aspekty života cizinců v české republice*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

- Idnes. 2012. Násilných činů je na Šluknovsku víc než před loňskými demonstracemi. Online: http://zpravy.idnes.cz/kriminalita-na-sluknovsku-d0z-/krimi.aspx?c=A120925_152642_usti-zpravy_alh&setver=full.
- Jakoubek, Marek. 2005. „Multikulturalizmus vs. kultura (na příkladu tzv. Romů a jejich „kultury“).“ *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Joch, Roman. 2006. „Antidiskriminační zákon = útok proti tradičním svobodám.“ Občanský institut. Online: <http://www.obcinst.cz/cs/Antidiskriminacni-zakon-utok-proti-tradicnim-svobodam-c887/>
- Jüptner, Jan. 2012. „Mediální obraz Romů v ČR aneb Síla slova.“ <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/medialni-obraz-romu-v-cr-aneb-sila-slova>. (13. 10. 2012)
- Kafková, Jiřina, Linda Sokačová, Edit Szénássy. 2012. Analýza migračních trendů na Šluknovsku. Agentura pro sociální začleňování. Online: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-sluknovsko/analyza-migracnich-trendu-na-sluknovsku-kafkova-j-sokacova-l-szenassy-e-2012/download>.
- Klaus, Václav. 2008. Klaus vysvětluje veto antidiskriminačního zákona. Online: <http://zpravy.ihned.cz/cesko/c1-24772510-dokument-klaus-vysvetluje-veto-antidiskriminacniho-zakona>
- Kocourek, Jiří. 2005. ‘Vietnamci v ČR’, in Socioweb, vol. 3, no. 5. (online: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=199&lst=108>, 24. 5. 2012)
- Kopal, Jiří. 2007. *Stigmata, segregovaná výuka Romů ve školách střední a východní Evropy*. Brno: Liga lidských práv.
- La Strada. 2004. Obchod se ženami v romských komunitách. Online: http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/osl_v_romsk_ch_komunit_ch.pdf
- Leontiyeva, Yana, Blanka Tollarová. 2011. „Results from a Survey of Foreigners’ Incomes, Expenditures and Remittances. Main Findings Concerning Remittances“. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. online: http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/leontiyeva_tollarova_remittances_2010.pdf
- Liga lidských práv. 2007. “Sběr dat určujících etnickou příslušnost jako nástroj pro zjištění rozměru diskriminace romských dětí.” *Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 4*. <http://llp.cz/publikace/sber-dat-urcujicich-etnickou-prislusnost-jako-nastroj-pro-zjisteni-rozmeru-diskriminace-romskych-deti/> (6. 10. 2012)
- Listina základních práv a svobod (ústavní zákon č. 23/1991 Sb.)
- Loveman, Mara. 1999. “Is ‘Race’ Essential?” *American Sociological Review* 64(6): 891-898.
- Lovriš, Veronika. 2008. „Proč a jak (ne)sbírat etnická data ve školství.“ *Učitelství* č. 37. Online:

<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1432&PHPSESSID=0f25f5ca140cecb2f5e2a53fa17d088d>

Mareš, Petr, Miroslava Rákoczyová, Tomáš Sirovátka. 2006. Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda. Praha: CESES FSV UK.

Ministerstvo vnitra. 2012a. Trestné činy motivované nenávistí proti Romům v letech 2007-2011. Online: <http://www.mvcr.cz/soubor/romove-xlsx.aspx>.

Ministerstvo vnitra. 2012b. Bezpečnostní hrozby. Online: <http://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-337414.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>.

MIPEX. 2011. Migrant Integration Policy Index III. Czech republic. http://www.mipex.eu/sites/default/files/downloads/ceska_republika_abridged_migrant_integration_policy_index_mipexiii_2011_bybcczechrepublic_cz.pdf (13. 10. 2012)

Motejl, Otakar. 2005. Závěrečné stanovisko ve věci sterilizací prováděných v rozporu s právem a návrhy opatření k nápravě. Online: <http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/pripady-a-stanoviska-ochrance/stanoviska-2005-2007/stanovisko-ve-veci-provadeni-sterilizaci-23122005/>.

Nečas, Ctibor, Marta Miklušáková. 2002. Historie Romů na území České republiky. Český rozhlas. <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785> (6. 10. 2012)

Nekorjak, Michal. 2006. „Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky.“ *Sociální studia 1*. Brno: Fakulta sociálních studií.

Nekorjak, Michal, Adéla Souralová, Klára Vomastková. 2011. „Uvznutí v marginalitě: vzdělávací trh, „romské školy“ a reprodukce sociálně prostorových nerovností.“ *Sociologický časopis 47 (4): 657 – 680*.

OSN. 1965. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace. New York, 21. 12. 1965. Online: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-ras.diskriminace.pdf>

Pečínka, Pavel. 2007. Politické strany Romů na evropské scéně: Přírůstek do rodiny etnicko-regionálních stran? Teorie efektivity romské reprezentace. Dizertační práce. Brno: Masarykova univerzita.

Petr, Miroslav. 2012. „Stát chce pro Čechy víc práce, odnesou to cizinci.“ *Hospodářské noviny*. 29. 3. 2012.

Pilař, Jiří. 2012. „Asociace speciálních pedagogů ČR k závěrům výzkumu úřadu veřejného ochránce práv.“ Online: <http://www.aspcr.cz/asociace-specialnich-pedagogu-cr/2012-06-12-asp-cr-k-zaverum-vyzkumu-ombudsmana.html>.

Rada Evropské unie. 2011. Rámec EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:258:0006:0009:CS:PDF>

Rada vlády pro národnostní menšiny. 2012. *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice v r. 2011*. http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_2011_web.pdf

Roma Education Fund. 2007. Rozvoj vzdělávání Romů v České republice. Hodnocení situace v České republice a strategické směrnice Romského vzdělávacího fondu. Budapešť: Roma Education Fund.

Seitlová, Jitka. 2010. Doporučení veřejného ochránce práv k naplňování práva na rovné zacházení s cizinci. Online:

http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Doporučení/Zacházení_s_cizinci.pdf

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/73/es ze dne 23. září 2002.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/54/ED ze dne 5. července 2006 o zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání.

Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ

Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání.

Směrnice Rady 2003/86/ES ze dne 22. září 2003 o právu na sloučení rodiny.

Směrnice Rady 2004/113/ES ze dne 13. prosince 2004, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování.

Směrnice Rady 2009/50/ES ze dne 25. května 2009 o podmínkách pro vstup a pobyt státních příslušníků třetích zemí za účelem výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci.

Směrnice Rady 76/207/EHS ze dne 9. února 1976 o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky.

STEM. 2010. „Zmapování postojů veřejnosti v České republice k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům s ohledem na integraci menšin a cizinců.“ Zpráva z výzkumu. <http://www.mvcr.cz/soubor/zaverecna-zprava-z-vyzkumu.aspx> (13. 10. 2012)

STEM. 2012a. „Negativní názory na Romy od loňska posílily, klesá tolerance k životu menšin podle vlastních zvyků.“ Trendy 4/2012. <http://www.stem.cz/clanek/2454> (13. 10. 2012)

STEM. 2012b. „Důvěra veřejnosti v nejvyšší kontrolní úřad výrazně posílila.“ Informace z výzkumu STEM Trendy 9/2012. Online: <http://www.stem.cz/clanek/2572>.

Světová banka. 2010. Ekonomické náklady vyloučení Romů z trhu práce. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/EXTROMA/0,,contentMDK:22526807~pagePK:64168445~piPK:64168309~theSitePK:615987,00.html> (5. 10. 2012)

Šiklová, Jiřina. 2009. „Anketa Romano Hangos: Jak se rozdělení Československa podepsalo na životě Romů?“ *Romano Hangos* 29. <http://www.romea.cz/cz/zpravy/anketa-romano-hangos-jak-se-rozdeleni-ceskoslovenska-podepsalo-na-zivote-romu> (13. 10. 2012)

Švancar, Radmil. 2012. „Ty jsi Čech a ty jsi Rom, myslí si lidé od ombudsmana o žácích.“ Učitelské noviny č. 07. Online: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6455>.

- Tollarová, Blanka. 2006. „Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace?“ *Biograf* (39): 107 odst. Online: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v3902>
- Topinka, Daniel. 2007. Integrační proces muslimů v České republice. *Dokumenty Ministerstva vnitra ČR*.
http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/integrace_muslimu.pdf (14. 10. 2012)
- Uhrek, Zdeněk. 2007. „Romské migrace ze Slovenska v kontextu evropských migračních trendů.“ *Sociologický časopis* 43 (4): 747 – 774.
- Uhl, Petr, Anna Šabatová. 2011. „Podnět k zahájení správního řízení.“ Online: <http://www.romea.cz/dokumenty/podnet-uhl-sabatova.pdf>.
- Varvařovský, Pavel. 2011. Výzkum veřejného ochránce práv – projevy diskriminace v pracovní inzerci. Online:
http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Doporučení/Doporučení-Inzerce.pdf.
- Varvařovský, Pavel. 2012. Popis metody a výsledky výzkumu etnického složení žáků bývalých zvláštních škol v ČR v r. 2011/2012. Online:
http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-metoda.pdf (18. 6. 2012).
- Vláda České republiky. 1999. „Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky.“ Online: http://www.cizinci.cz/files/clanky/77/Zasady_vlady_integrace.pdf.
- Vláda České republiky. 2008. „Strategie pro práci policie české republiky ve vztahu k menšinám (pro období let 2008 – 2012).“
<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2008/strategie-minority.pdf> (13. 10. 2012)
- Vláda České republiky. 2009. „Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013.“
<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Koncepce-romske-integrace-2010---2013.pdf> (13. 10. 2012)
- Vláda České republiky. 2011a. „Aktualizovaná Koncepce integrace cizinců.“ *Usnesení vlády České republiky* ze dne 9. února 2011 č. 99.
- Vláda České republiky. 2011b. „Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2010.“ <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2010-88326/> (6. 10. 2012)
- Vláda České republiky. 2012a. „Zmocněnkyně vlády pro lidská práva se zúčastnila jednání Rady vlády pro národnostní menšiny dne 28.5.2012.“ *Aktuality zmocněnkyně vlády pro lidská práva*. <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/zmocnenkyne-vlady-pro-lidska-prava-se-zucastnila-jednani-rady-vlady-pro-narodnostni-mensiny-dne-28-5-2012-96065/> (August 19, 2012)
- Vláda České republiky. 2012b. „Zpráva o situaci migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2011.“ Online: <http://www.mvcr.cz/soubor/zprava-o-migraci-a-integraci-cizincu-2011-pdf.aspx>

Volynsky, Masha. 2011. "Migranti nejspíš opět nebudou sčítáni přesně." Bulletin Konsorcía nevládních organizací pracujících s migranty v ČR 3. Online: http://www.konsorcium-nno.cz/dokumenty/bulletin_3_2011_201107251418060.pdf

Zákon (návrh novely) o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů (zákon o státním občanství České republiky).

Zákon 198/2009 Sb. ze dne 23. dubna 2008 o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon).

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. (Parlament České republiky schválil zákon dne 10. července 2001, vyhlášen byl ve Sbírce zákonů dne 2. srpna 2001)

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, (neoficiální znění se stavem ke dni 1.5.2011)

Zákon ze dne 11. listopadu 1999 o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu).

Zilynskij, Bohdan. 2002. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě: stručný nástin dějin*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.